

Hvilken rolle bør begrepet snill ha i etikken?

AVH 505 MASTERAVHANDLING (30 STP)

Navn: Suzie Elisabeth Skarpholt

STUDIE: ERFARINGSBASERT MASTER I RLE /RELIGION OG ETIKK – DELTID,

HØST 2011

VEILEDER: PROFESSOR GUNNAR HEIENE
DET TEOLOGISKE MENIGHETSFAKULTET

Forord

Lang tids studie ved siden av full jobb, familie og huslige sysler går mot slutten. Det har vært et interessant løp, og med motstridende følelser har denne oppgaven vokst frem. Jeg opplever det som et paradoks å skrive en oppgave om å være snill og snillhet i en periode hvor jeg kanskje aldri har følt meg mindre snill, eller vært mindre snill for den saks skyld. I en stresset hverdag er det vanskelig å sette seg ned å jobbe med eget prosjekt når andre har behov for min oppmerksomhet.

Allikevel har jeg fått uttallige eksempler servert på at jeg har mange gode og snille mennesker rundt meg, så jeg vil benytte anledningen til å takke.

Takk til mann og barn som har latt meg få gjennomføre denne egotrippen det tross alt er å være student, og som har skygget unna når jeg har måttet jobbe. Takk for alle gode venner som har stilt opp med middager, oppmuntrende ord og vist en genuin interesse for min oppgave. Takk til velvillige kollegaer som har stilt opp og tatt over timer for meg når behovet har meldt seg, og ikke minst takk til elevene mine som til tider har blitt stemoderlig behandlet, men som har ønsket meg lykke til.

Studiet som har gått over tre år har vært inspirerende, krevende og spennende, og takk til forelesere og medstudenter som har gått veien med meg.

Til slutt vil jeg få takke min veileder professor Gunnar Heiene som sa seg villig til å hjelpe meg med denne oppgaven. Han har kommet med gode og nyttige innspill. Tusen takk.

Nå når dette er over skal jeg gå ut i verden og være så snill jeg kan.

Innholdsfortegnelse

1. Innledning	4
1.1 Motivasjon og bakgrunn	4
1.2 Tema og problemstilling	5
1.3 Materiale som brukes i avhandlingen	7
1.4 Metode	7
1.5 En oversikt over de neste kapitlene i avhandlingen	9
2. Framstilling av ordet snill	9
2.1 Snill i dagligtale	9
2.2 Snill i ordbøker	14
2.3 Snill i Bibelen	16
2.4 Snill som begrep	17
2.5 Intelligens	18
2.6 Etisk intelligens: hva er det?	19
3 Snill i lys av ulike etiske teorier	20
3.1 Etikk - hva er det?	20
3.2 Hva er etikk, hva er moral, og hva er filosofi?	20
3.2.1 Etikk og moral	21
3.2.2 Filosofi	21
3.2 Noen etiske modeller	22
3.2.1 Deontologisk etikk	22
3.2.2 Konsekvensetikk	26
3.3.3 Dydsetikken	28
3.3.4 Holdningsetikk	32
3.3.5 Nærhetsetikk	34
3.3.6 Refleksjoner over kapitlet	38
4 Snill – moralsk undervisning	39
4.1 Mobbing	43
4.1.2 Manifest mot mobbing	45
4.2 Verdikommisjonen	50
5 Oppsummering av kapitlene	54
6 Et utblikk og noen avsluttende tanker	55
Litteraturliste og nettdresser	57

1. Innledning

1.1 Motivasjon og bakgrunn

I denne oppgaven ønsker jeg å fokusere på etikk, og så ta for meg begrepet eller ordet snill for å se om det blir brukt, eller om det er mulig å bruke ordet når man snakker om etikk. Årsaken til valget er at jeg både som mor og lærer til stadighet ser, hører og opplever at barn og unge ikke er snille mot hverandre. Å være snill synes å være noe som ikke anses som viktig. Det er viktig å være flink, dyktig, populær, pen og spennende. At noen er snille kan nærmest slå negativt ut, fordi man da mister noen av de andre adjektivene jeg nevnte. Hvorfor er det ikke er prestisje i å være snill, og hvordan kan vi endre en negativ trend i forhold til ordet snill?

At ord går ut på dato har vi mange eksempler på. Noen vil over tid endrer mening, eller mister sin opprinnelige betydning. Ordet snill har mistet sin funksjon eller fått en endret betydning i det norske språket, og derfor ser jeg nærmere på dette. Er det slik at man må finne andre ord som erstatter ordet snill eller ligger det noe i selve ordet som ikke kan erstattes av andre ord. Det er et definisjonsspørsmål som jeg ser nøyere på i denne oppgaven.

Et godt argument for å skrive en oppgave innen emnet etikk er at i forskriftene til studiet står det følgende.

*"(..) Arbeidet med avhandlingen skal styrke studentens faglige grunnlag for yrkesutøvelse og gi opplæring til forskning. Valg og vinkling av emne skal tilpasses de overordnede målene for mastergradsstudiet."*¹

Mitt mål med dette arbeidet og studiet i helhet er at jeg skal bli en bedre lærer i faget religion og etikk. Å undervise i de ulike religioner og livssyn er for meg enklere enn å jobbe med etikkdelen, og ønsker derfor å få mer kunnskap og forståelse av emnet, slik at jeg bedre kan formidle stoffet videre til mine elever. Jo mer jeg kan, jo tryggere blir jeg i min undervisning og en bedre formidler av kunnskap blir jeg.

¹ <http://web.mf.no/emnekatalog/index.php?mode=emne&idnr=AVH505&english=>

1.2 Tema og problemstilling

Innenfor emnet etikk har vi mange forskjellige retninger som jeg skal komme tilbake til og behandle nærmere i kapittel 3. Etikk har en terminologi som går igjen blant de som befatter seg med emnet, enten det er på et lavt eller høyere akademisk nivå. Samtidig er det slik at alle mennesker forholder seg til etikk og moral hver dag i kraft av å være menneske og eller medmenneske. Så lenge vi omgås andre, må vi forholde oss til andre, og som Løgstrup sier, i møte med den andre vil etikken oppstå. Det er ikke noe vi kan velge bort eller late som om vi ikke bryr oss om, for det vil uansett hvordan vi reagerer eller oppfører oss, være et vitnesbyrd om vår etikk og moral. Derfor er det viktig at vi bruker et språk om etikk som man kan forstå, enten man er lek eller lærd. Mange av ordene som brukes i litteraturen og undervisningen om etikk kan være vanskelige og er med på å gjøre faget utilnærmelig. Når vi snakker om normativ etikk faller språket ofte langt fra dagligtalen, og det tror jeg ikke det nødvendigvis må.

Stefan Einhorn, forfatter, professor, leder av etikkrådet ved Karolinska institutt i Stockholm og overlege ved Radiumhemmet har skrevet flere bøker innenfor populærvitenskapen og noen skjønnlitterære og er i dag en ettertraktet foredragsholder som også er å se og høre i medier som tv og radio. I boken *Kunsten å være snill* tar Einhorn opp snillhetsbegrepet og argumenterer for hvorfor vi skal være snille, og hvorvidt det lønner seg å være snill. Han legger stor vekt på klargjøre begrepet snill som et altruistisk begrep, og argumenterer for at det hører hjemme etikken. Gjennom hele boken trekker Einhorn frem en rekke eksempler på hva det vil si å være snill, helt fra egne opplevelser til det globale plan. I boken lanserer Einhorn et begrep som han kaller for etisk intelligens. I det legger han at man kan ikke være dum og snill, fordi å være snill krever en viss intelligens. Er man det som kalles dumsnill, er man ikke snill men dum. Lar man seg utnytte av andre er man også dum, og det kan man ikke være for å være snill. En vid utgreiing av begrepet etisk intelligens kommer han ikke med her, men begrunner begrepet i eksempler. Boken er ikke en bok først og fremst om den normative etikken, men mer som en håndbok i hvorfor kunsten å være snill er både riktig og viktig. Jeg kommer stadig tilbake til Einhorn fordi han er den eneste som bruker begrepet snill i etikkøyemed.

Etikken har ikke som tradisjon å befatte seg med begrepet snill, og det brukes heller ikke når vi snakker om moral. Innenfor de ulike etiske modellene er det uttrykk som dyder, det gode, det rette osv som blir brukt. Kanskje ordet snill kan komme til sin rett innenfor dydsetikken, eller som en av Løgstrups livsytringer, kan det være en plikt å være snill, og kanskje vi kan argumentere for at i det lange løp vil konsekvensene av at vi er snille føre til mest mulig lykke for flest mennesker.

Arven etter antikken har gitt oss en rekke etiske begreper, og mange av disse brukes fortsatt. For eksempel har dydsetikken sitt opphav fra Platons tid, og hans redegjørelse av de fire kardinaldydene. Senere filosofer har tatt opp i seg og utviklet eller avvist Platons filosofi om dyder, men i dag opplever dydsetikken en renessanse. Noen vil si at Ivar Asheims holdningsetikk er en direkte videreføring av dydsetikken, men nå i ny språkdrakt. Mange store filosofer og kjente navn har befattet seg med etikk, og etikk er en egen disiplin innenfor humaniorafagene. I tillegg har det blitt mer fokus på etikk innenfor andre grener av samfunnet, slik som i det private næringsliv, i utdanningsinstitusjoner og på de aller fleste arbeidsplasser. Pressen har sitt etiske utvalg, og det debatteres om etiske spørsmål til stadighet i mediene, både om mediene selv og om andre etiske spørsmål.

I denne oppgaven vil jeg se nærmere på ordbruken innenfor etikken, og spesiell vekt vil jeg legge på ordet snill. Kan vi bruke et så hverdagslig ord som snill når vi snakker om etikk? Kan ordet romme noe som vi mangler i den etiske debatten? Å legge føringer og verdier inn i den normative etikken kan helt klart problematiseres. Men hvorfor er vi opptatt av etikk om det ikke er fordi vi skal bli bedre (med)mennesker, som sammen kan skape et bedre samfunn for alle. Om verdien eller egenskapen snill kan være noe vi ettertrakter, kan vi ikke da bruke ordet som det er? Vi snakker om rettferdighet, mot, måtehold, medfølelse og altruisme, men snill finner jeg ingen steder, bortsett fra i Einhorn's bok.

Problemstillingen min i denne oppgaven er som følger: Hvilken rolle bør begrepet snill ha i etikken?

For å komme frem til et svar på problemstillingen vil jeg bruke tre underproblemstillinger for å konkretisere og for å få en mer oversiktlig oppgave.

- 1) Hva betyr snill, og er ordet et begrep?

- 2) Hvordan vil ordet snill fungere i lys av etiske teorier?
- 3) Hvordan kan vi som lærere formidle en etikk som handler om å være snill, på skolen?

1.3 Materiale som brukes i avhandlingen

For å finne betydningen av ordet snill har jeg sett i nynorsk etymologisk ordbok av Arne Torp, i Norsk synonymordbok, og lett etter ordet på internett. Disse kildene er oppgitt i fotnoter og i litteraturlista. Jeg har også sett på oversettelser til og fra engelsk for å se om det vil gi meg en indikasjon på utvikling av ordet. For å sette meg inn i de ulike teoriene innenfor etikken bruker jeg som hovedbøker Den etiske fordring av K.E.Løgsrup, både på dansk og i norsk oversettelse, Ivar Asheims bok Hva betyr holdninger? Studier i dydsetikk, Svendsen og Säätelä Det sanne, det gode og det skjønne – en innføring i filosofi, S.Aa. Christoffersen og T. Selvik Engasjement og livsytring – innføring i etikk for pedagoger, S.Aa. Christoffersen Etikk, eksistens og modernitet, G.Afdal m.fl Tro, livstokning og tradisjon, H. Nerheim Den etiske grunnerfaring og S. Einhorn Kunsten å være snill. I tillegg har jeg funnet en del stoff fra internett, fra forelesninger og mine egne oppgaver fra studiet samt fra studiene KRL1, 2 og 3 ved Hiof. Disse henviser jeg til i fotnoter underveis og fører opp i litteraturlisten til slutt. Mange har skrevet mye og godt om etikk, og mange har også debattert etikkens ulike retninger. Det jeg spesifikt leter etter i teorien er om noen av etikerne bruker begreper som kan erstattes med snill eller som også kan ta i bruk snill, ved siden av de begrepene de allerede benytter, for eksempel som en spontan livsytring, som et kategorisk imperativ, eller som en dyd eller holdning det er verdt å etterstrebe. Til slutt vil jeg se på didaktikken og pedagogikken for å se om man kan ta det inn i oppdragerrollen, veilederrollen, trenerrollen osv. Her støtter jeg meg på litteratur av blant andre G. Afdal, G. Imsen Elevens verden og Lærerens verden, samt noen lærebøker i psykologi.

1.4 Metode

I denne oppgaven har jeg valgt å bruke det vi kaller hermeneutisk metode. Når vi leser en tekst, forholder vi oss til teksten med preferanser til oss selv. Hvordan jeg forstår innholdet i teksten, tolker og fortolker står i sammenheng med hvor jeg står i

forhold til den. Denne fortolkningsprosessen kalles hermeneutikk, og i dag brukes hermeneutikken i like stor grad innenfor litteraturvitenskapen som teologien. Når man leser en litterær tekst stiller man seg en rekke spørsmål; Hvem er forfatter, når ble teksten skrevet, hvorfor ble den skrevet, skjedde det noe spesielt som inspirerte forfatteren til å skrive teksten? Møter man en tekst som berører en spesielt, spør man seg gjerne, hva var det med denne teksten som fikk meg til å tenke, filosofere, gråte eller le. Bibelen er litteratur, og det finnes mange tilnæringsmåter til de bibelske tekstene. Noen leser den som fiksjonstekster, og for andre er det summen av livets eksistensielle spørsmål som blir besvart i denne boken. Hvilke briller man leser med, er hermeneutikk.²

Det vil si at jeg fortolker det andre har skrevet og leser det i lys av noe spesifikt. Når jeg leser teorilitteraturen knyttet til denne oppgaven leser jeg altså med briller som søker spesielt etter emner, poenger eller steder i litteraturen som jeg kan bruke i forhold til begrepet snill eller snillhet. På en måte kan man si at det er en lukket måte å lese på, og at jeg på denne måten går glipp av andre sider, meninger eller tolkninger til teksten. Den kritikken er for så vidt berettiget, men like fullt hjelper det meg til å finne det jeg er ute etter. Det finnes enormt mye litteratur om etikk, nettopp derfor må man gjøre et utvalg som er så relevant som mulig. Faren for at man kan bli for sneversynt er jeg klar over, men ser allikevel at dette blir mest aktuelt for meg. Jeg bruker ikke innsamlet empiri til å drøfte hva andre mener om ordet snill, selv om det også hadde vært en spennende innfallsvinkel. Men så lenge definisjonene og betydningene av ordet er såpass sprikende at de nesten blir motsetninger, velger jeg ikke å gjøre det her. Arbeidet ville også bli så omfattende, fordi da må man bruke både kvantitative og kvalitative data som må behandles ulikt. Jeg har imidlertid spurt ca 60 elever hva de synes er viktigst – å være snill eller dyktig, og da satte jeg disse opp mot hverandre. Dette var kun for å få noen indikatorer på hvordan ungdommene (VG3) opplever verdien av å være snill. Jeg nevner dette nå, for jeg kommer så vidt innpå dette senere i oppgaven.

² ST 525 . Filosofi og hermeneutikk 2 – kandidatnummer 616 (egen eksamen)

1.5 En oversikt over de neste kapitlene i avhandlingen

I neste kapittel vil jeg ta for meg ordet snill, og se på hvordan det fremstilles i ordbøker, i litteraturen og i dagligtalen. Her vil jeg bruke Asheims bok om holdningsetikk³ som modell, fordi han er opptatt av språket og hvordan det brukes og bruker også ordbøker til å definere ord. Einhorn's bok om å være snill vil jeg også bruke fordi han lager en avgrensing av begrepet som er nytting for meg.

I kapittel 3 ser jeg på snill i lys av de ulike etiske teoriene, og da gir jeg mest plass til dydsetikk, pliktetik, konsekvensetik og nærhetsetikken, med hovedvekt på Løgstrup. I behandlingen av dydsetikk diskuterer jeg og Asheim og holdningsetikk.

Kapittel 4 vil ta for seg snill i lys av moralsk undervisning satt inn i både det pedagogiske, det psykologiske og det teologiske perspektiv. Her vil jeg og gjøre et skille mellom deskriptiv, normativ og praktisk-pedagogisk tilnæringsmetoder.

Til slutt i kapittel 5 vil jeg gi en kort sammenfatning av avhandlingen, se på funn og om jeg kommer frem til noen konklusjoner. Helt til slutt vil jeg ta med noen egne betraktninger om det å være snill.

2. Framstilling av ordet snill

2.1 Snill i dagligtale

Hvordan brukes begrepet snill i Norge i dag. Jeg vil se på ordets historie, hvordan det oppfattes av folk flest, om det bør kalles en dyd eller en egenskap, og om det kan benyttes som et ord innenfor etikken. Mange barn og unge synes at etikkdelen i skoleverket kan være komplisert å forstå fordi vi ofte knytter det opp mot filosofer og store tenkere. Etikken kan da fort bli noe de lærer om, men som på en måte ikke angår dem selv. Kanskje er det slik at etikken trenger mer "folkelige begreper" og da mener jeg at ordet snill bør få sin renessanse. Når det er sagt, mener jeg ikke bare

³ Ivar Asheim Hva betyr holdninger? Studier i dydsetikk, Tano Aschehoug 1997

ordet, men også innholdet i ordet snill må få igjen sin makt. Vi har i mange år i Norge fokusert på egenskaper som flink, dyktig, barmhjertig, modig, sterk, selvstendig, og ordenes motstykke, som udyktig, ubarmhjertig osv. Men ordene snill og slem eller god og ond brukes lite. Vi ser at det onde og det gode som abstrakte begrep tas i bruk, og da spesielt innenfor etikkens felt. Men i den daglige tale brukes ikke disse ordene i den mening jeg ønsker å legge i dem. Nå er det ikke slik at det som er godt nødvendigvis må være et motstykke til noe ondt, men hva er godt, snilt, ondt og slemt. Mange ganger har vi hørt noen spørre nybakte foreldre om hvordan det går med den lille, og om barnet sover om natten. Å ja., svarer de stolt, hun eller han er så snill. Barnet sover hele natten. Et betimelig spørsmål er da om et barn som skriker om natten, kanskje på grunn av kolikk, er et slemt barn? Det er det nok ingen som mener og dette er mer talens bruk, enn selve vektlegging av ordet snill, for slem passer ikke inn i den sammenhengen. Er barn som utelukker andre i leken slemme, eller er det slik at de som inkluderer barn er snille? Spør man små barn, er sannsynligheten stor for at de vil bruke begge begrepene, og mene dem. De aller fleste barn som snakker norsk, i Norge, vil legge en lik forståelse til grunn for bruk av ordene. Allerede i barnehagealder lærer barna seg betydningen av ordene snill og slem. Ordene brukes av foreldre, eldre søsken, av jevnaldrende og av voksne i barnehagen eller hjemme. Snill og slem er ord, begreper eller uttrykk som er entydige og tydelige. "Alle" vet at man bør være snill og at man ikke skal være slem. Det kan synes at ordene brukes relativt hyppig i omgang med små barn, og de bruker de selv også, men på et tidspunkt når barna blir eldre, slutter de voksne å bruke disse ordene, og etter hvert gjør barna det selv også.

Forfatteren Gro Dahle har skrevet en bok som heter Snill⁴. Den handler om Lussi, en liten jente som er så snill så snill, ja så snill at hun en vakker dag blir helt borte. Hva legger forfatteren i ordet snill her? Dette er først og fremst en barnebok, billedbok for små barn, (på biblioteket står den ikke under pedagogiskbøkene, men i hyllen for litteratur for de aller minste). Er det slik at om man er for snill, blir man helt selvutslettende og borte? Lille Lussi sier til slutt i fra, blir et skrikende barn som tramper med foten og plukker seg i nesen, og vips så blir hun synlig igjen. På dette

⁴ Gro Dahle og Svein Nyhus, Snill, Cappelen 2002

feltet er Einhorn helt tydelig. Å være snill betyr ikke at man ikke skal sette grenser rundt seg selv, at man til enhver tid skal ofre seg for andre, og ikke stille verken krav eller ønsker eller på noen annen måte bli selvutslettende. Det handler ikke om å være snill, men heller litt dum.

En av vår tids "nye" sykdommer er noe som kalles ME, eller utmattelsessyndrom som det også blir kalt. Mange har knyttet denne sykdommen opp mot noe som kalles "flink pike/snill pike-syndromet", og begrunner det med at mennesker som alltid vil gjøre alle til lags, alltid gjøre alt riktig og alltid oppnå best mulig resultat er disponible for å rammes av ME. Mye av det den kognitive terapien som tilbys ME-rammede, handler om å snu tankegodset, slik at man setter seg i førersetet for eget liv. Man skal selv ta styringen, og selv bestemme hva som fungerer og ikke fungerer for en selv. Utbrenthet er også en diagnose som er mer og mer vanlig at folk får. Å møte veggen er et annet uttrykk for noe av det samme, at mennesker blir psykisk helt utslitt, enten av for mye press på jobb og i hjem, som resultat av langvarig somatisk sykdom osv. Mange som har fått denne diagnosen har fått beskjed av legen sin om at nå er det på tide å pleie seg selv, sette seg selv i sentrum og slutte å ta seg av alle andre og andres behov hele tiden. Men hvem stiller alle disse kravene som fører til at vi møter veggen? Hvem er det vi vil tilfredsstille med dette, og blir vi friskere av å være mer egoistisk? Einhorn mener at om man er snill og om tenksom overfor andre, fører ikke det til utbrenthet, men snarere tvert i mot, så kan det fungere som et vern mot det.

*"Av og til forteller folk meg at andre mennesker sier til dem at de er "for snille", og at de bør begynne å ta bedre vare på seg selv i stedet. Jeg tror at begrepet "i stedet" er en felle vi kan havne i her. For det dreier seg ikke om å være snill mot seg selv i stedet for å være snill mot andre mennesker. En av de mest fruktbare måtene å være snill mot seg selv på, er nettopp å være snill mot andre. Det hersker overhodet ikke noe motsetningsforhold mellom det å være snill mot andre og det å ta vare på seg selv."*⁵

Han mener også at det ofte er mennesker som er selvopptatte og slett ikke så hjelpsomme som kommer med slike utsagn. Når ordtaket sier *"at den største glede ein kan ha, det er gjere andre glad"*, ser vi at det stemmer godt overens med Einhorn. Vi skal allikevel være snille mot oss selv, og ikke la andre mennesker utnytte oss, men samtidig hevder han at det er ingenting som tyder på at man skader seg selv

⁵ Stefan Einhorn, *Kunsten å være snill* Lille Måne 2006: 59

med for mye empatisk tekning. Tvert i mot foreligger det undersøkelser som taler for at velutviklede empatiske evner kan beskytte en mot for eksempel utbrenthet.

*"Av og til betraktes betraktes en snill person som svak, unnvikende og blottet for mot til å si i fra. En snill voksen mann eller kvinne stemples som en dust. Barn derimot kan godt være snille"*⁶

*"Mange av oss er nok snillere enn vi tror. Men liker vi å innrømme det? Det er noe med snill som gir negative vibber i dagens samfunn. Snill-pike-tankegangen har så å si forsvunnet. Hvem er det som reklamerer for at de er snille på jobbintervju? Eller liker å bli kalt snill uten å vri seg litt og påstå hardnakket at man også kan være slem? Nå er det kilerinstinkt og flinkhet som ser ut til å gjelde for begge kjønn. Kanmpen om å være best. Først meg selv og så meg selv igjen."*⁷

Dette sitatet fra avisen Drammens Tidende sier noe om hvordan vi ser på ordet snill. Vi vil ikke kjennes ved å være for snille, for det blir negativt. Er man for snill er man rett og slett uegnet for jobber, eller lite spennende som person. Hvorfor har det blitt slik i Norge at det gir større gevinst å være egoistisk enn snill? Eller er det ikke slik, bare at ordet snill har så negativ klang?

Vi snakker om snille piker som ikke banner og drikker, snille babyer som sover hele natten og snille hunder som ikke biter. Snill brukt på denne måten har vi en felles forståelse for. Men om en kollega ikke bruker albuene for å komme foran en annen i karrierestigen er han ikke snill, men dumsnill. En forelder som setter krav og grenser for barnet sitt regnes ikke som snill (av barnet), men streng eller kravstor, selv om intensjonen selvsagt er til det beste for barnet. En lærer som lar elevene se på en kul film i timen regnes som snill, men en som holder på timeplanen og gjennomfører leksehøring og prøver kan ofte karakteriseres som kjip eller kjedelig. Et vanlig uttrykk mange bruker, og som for øvrig er helt feil, er følgende: "Kan jeg være så snill å få...." Så ute av kurs er ordet at det brukes feil, til og med rent grammatisk, av både voksne og barn hele tiden. Det riktige her er selvsagt kan du være så snill og la meg få..." Hva er så utsiktene til å få ordet snill eller snillhet inn i dagligtalen og i det etiske språket, med en riktig bruk av ordet, både grammatisk, semantisk og etymologisk. Dette kommer jeg tilbake til og ser da på begrepet i lys av de ulike teoriene innenfor etikken, og jeg kaster et skråblikk til psykologien og pedagogikken i den sammenheng.

⁶ Stefan Einhorn, Kunsten å være snill Lille Måne 2006: 8

⁷ <http://dt.no/arkiv/ut-a-verre-snill-1.3253490>

På 1980-tallet ble det utgitt en rekke bøker som tok for seg hvordan man skulle sette fokus på seg selv. "Elsk deg selv"-bøkene solgte som varmt hvetebrød, og fokuset var at man skulle jobbe med selvutvikling, selvfølelse og selvhevdelse. Hvordan oppnå karriere, hvordan bli hørt på jobb osv kom i nye utgaver på 90-tallet, og markedet var nærmest umettelig. Vi skulle ut av den kollektive tanken, å sette fokuset på enkeltindividet, det vil si seg selv. Veien til et godt liv var banet på ny. Nå handlet det ikke om hvordan man på best mulig måte kunne bli et godt medmenneske, men i større grad hvordan man skulle få det godt med seg selv. I denne bølgen av selvsentrering mistet vi noe viktig, tror jeg. I dag ser vi blant mange unge at det er den individuelle tanken som er viktig. Det sosialdemokratiske tankegods som tidligere var førende og styrende er på retur, og man er mer opptatt av seg og sitt, enn av fellesskapet. Et eksempel på det er mangel på dugnadsånd. I dag ønsker mange foreldre i barnhage og skole å betale seg ut av tjenester i stedet for selv å trå til for å gjøre malejobber, kakebaking eller hva det måtte være som foreldre før oss bidro med. Idrettslag og skolekorps sliter med rekruttering nettopp fordi foreldre ikke orker all dugnadsinnsatsen som kreves av dem. Dette gjelder selvsagt ikke alle og ikke overalt. Kanskje er det slik at man finner mer av samarbeid og dugnadsarbeid i distriktene enn i byene. Hverdagen for de fleste er hektisk og fylt av oppgaver, og fordi både mor og far som regel er fulltids utearbeidende, orker man ikke eller rekker ikke over mer. Norge har aldri hatt høyere levestandard og vi har aldri fostret så mange millionærer som i dag, så man kan vel si at bølgen på 80-tallet har høstet frukter. Men har vi bare vunnet på all denne fremgangen? I fare for å høres ut som en som ønsker seg tilbake i tid, hvilket jeg ikke gjør, kan det allikevel være på sin plass å stoppe opp, oppsummere og se om vi har mistet noe viktig og verdifullt som vi må hente frem igjen. Om vi blir så opptatte at vi ikke lenger har tid eller ork til å være med å yte egeninnsats, i nærmiljø og i samfunnet rundt oss, må vi revurdere utviklingen og snu trenden. *"Nå er det in å være snill, folk er lei av hensynsløshet og spisse albuer,"* sier Einhorn. Vi må ha tid til å være snille med hverandre og vår neste. Jeg tror at alle ønsker å ha en snill nabo, kjæreste, sjef, snille foreldre, barn og venner. Da i betydningen snill som god og uten negative undertoner, men vil vi selv være snille? Kanskje er det på tide mer flere bøker som *Kunsten å være snill*, fordi vi påvirkes av hva vi leser. Når 80- og 90-tallets *elsk deg selv* bøker fikk så mange lesere og tilhengere, må vi kanskje få opp øynene for at vi

trenger mer enn suksess og et fremadstormende liv. Når pendelen har svingt for langt den ene veien, trenger vi å få et motsvar. Ingen ønsker å bo i et samfunn der godhet og snillhet har blitt fremmedord, og dette kan gjøres noe med.

2.2 Snill i ordbøker

Hva sier ordbøkene om betyr så ordet snill, og hvordan brukes det i vår dagligtale.

Jeg velger å se på noen ordbokdefinisjoner.

I Alf Torps Nynorsk etymologisk ordbok finner jeg følgende forklaring på ordet snill: **Snild** (vakker, smuk, tækkelig, venlig, føielig, aartig, skikkelig, godhjertet, from, stor, dygtig. Eksempel her er snilda mann som kommer fra snildarmadr fra norrønt og betyr dygtig mann⁸ Her kommer det opp en rekke synonymer på ordet snill, men selve ordforklaringen fra norrønt blir dyktig. Så er man snill er man dyktig i den opprinnelige betydningen av ordet.

I en ordbok over det danske og det norske språket finner jeg denne forklaringen:

Snild (i dansk = klog, kløktig, i norsk = god, medgjørlig)

Medgjørlig: føyelig, snill

Føyelig: ettergivende, snill, lett å ha med å gjøre⁹. Igjen ser vi at synonymene er ord som klok, kløktig, god, men også medgjørlig og føyelig.

Det opprinnelige ordet ser ut til å komme fra sneld – gammelnorsk gnelds eller snälla fra svensk¹⁰

Snill – fra bokmålsordboka¹¹ gir oss flere definisjoner, men ser og på opprinnelsen fra norrønt, og velger her ordet snallj for snild:

snill adj snilt, -e (norr snjallr 'rask, dyktig, klok, god')

1 føyelig, lydig, være snill og medgjørlig / vær nå snill gutt! / en snill hest

2 god, kjærlig en snill og omsorgsfull far / gavmild få noe av

en snill onkel / vennlig, forekommende snille, og hjelpsomme naboer / det var snilt gjort / skjenk i kaffe, er du s- / vil du være så snill å gjøre meg en tjeneste? / i utrop: men snille deg, det kan da ikke du noe for!

Snill i Norsk synonymordbok¹² nevner disse ordene: elskverdig, forekommende, fredsommelig, føyelig god, godlynt, godslig, hjelpsom, hyggelig, uegennyttig, velmenende, veloppdragen

Som vi ser av alle disse definisjonene og synonymene av ordet snill spenner ordet ganske vidt og i ulike retninger. Jeg vil si det er en stor forskjell på ordet lydig til ordet hjelpsom, og det er like stor avstand mellom gavmild og kløgtig eller klok. Fra norrønt fremstår ordet som en dyd slik vi kjenner fra dydsetikken; rask, dyktig klok og god.

⁸ Torp Alf, Aschehoug Nynorsk etymologisk ordbok 1963:671

⁹ Falk Hjalmar, Alf Torp, Bjørn Ringstrøms Antikvariat Oslo, Etymologisk ordbog over det norske og det danske sprog

¹⁰ Ords røtter og opprinnelige betydning 1996

¹¹ <http://www.nob-ordbok.uio.no/perl/ordbok.cgi?OPP=snill&bokmaal=+&ordbok=bokmaal>

¹² Norsk synonymordbok, Kunnskapsforlaget blå ordbøker 1986:214

Fordi ordets betydning kan innholdsbestemmes så ulikt blir det problematisk å låse definisjonen. Vi legger forskjellige betydning i ordet, etter våre egne referanserammer: God ser ut til å være det ordet som uansett ligger nærmest. Snill er et ord som mennesker oppfatter ulikt. Samtidig er det ingen tvil om at de fleste vil ønske seg en venn som er snill som; medgjørlig og lett å ha med å gjøre, mens ord som føyelig og ettergivende har en tydeligere negativ klang. I ordets norrøne opprinnelse er det bare positive ord. Dyktig vil alle være og klok og god likeså. Hvorfor snill har blitt ensbetydende med å være nærmest enfoldig, er vel et resultat av betydningen som har blitt lagt i ordet over lang tid. På denne måten endrer et dynamisk språk seg. Men noen ganger går noe tapt i utviklingen, også av språket. Andre ord kommer inn som avløserord, eller erstattere, men når ord forsvinner eller brukes annerledes uten at gode nok erstattere kommer inn, mister vi noe av språkets nyanser. I tilfellet ordet snill, vil god være det mest beslektede ordet, så vidt jeg kan se. I sin oversettelse til engelsk, kaller Einhorn sin bok "Kunsten å være snill", for "The art of Kindness". To be kind og å være snill er ikke helt synonymt, fordi jeg tror ikke det finnes negative valører i kind på engelsk. Would you be so kind er det samme som vil du være så snill, i betydningen sende saltet eller potetene. Men en "kind person" på engelsk er ingen dum, naiv person, men et menneske med gode kvaliteter, som god, vennlig og snill.

På dansk betyr ordet snild klog og kløktig. Kobler vi dette opp mot Einhorns etiske intelligens ser vi en mer identisk form for ordets betydning. Da må jeg gå til ordet god som også er et synonym til ordet snill; God: fra svensk god, den egentlige betydningen er passende, samhørende – peker igjen frem mot "det gode", og da kommer vi til etikken. Det gode står da som en kontrast til det onde – som igjen kan svare til det snille kontra det slemme. Men er ikke også dette en vesensforskjell? I en artikkel i Aftenposten publisert 15.02.06 diskuterer journalist Stølen hvorvidt det er gammeldags å være snill, og Utgaard svarer dette på spørsmålet:

*"Pedagog Anne Helene Utgaard ved Universitetet i Oslo har spesialkompetanse på moralske og etiske spørsmål. Hun synes man burde bytte ut "snill" med "god". Ord skifter betydning over tid. Nå er snillhet blitt lydighet og veltilpassethet. "Godhet" er for meg et ord som i større grad rommer de verdier vi burde fremme. Det handler om å ta ansvar for andres ve og vel. Det forutsetter at man evner å sette seg inn i hvordan andre har det, både med nært og fjernt"*¹³

¹³ <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article1224099.ece>

2.3 Snill i Bibelen

I Norge har vi en statskirke og en grunnlov som bygger på kristne verdier. Kristendommen regnes som en bokreligion der Bibelen er normgrunnlaget og utgangspunktet for etikken. Da kristendommen ble statsreligion på 300 tallet i Romerriket var det den hellenistiske tankegangen som regjerte, og denne sammenslåingen av gresk og romersk tankegods preget hele det romerske riket, også det som vi kaller for Midtøsten i dag.

Arven etter de store greske filosofene er tydelig merkbare og deres uttrykksformer og bruk av ord ble videreført både i Bibelen og i den kristne tradisjonen. Oversetterne som befatter seg med etikk snakker altså om "Det gode", om å gjøre det gode, om gode handlinger, om å være gode med hverandre, det gode liv osv. Denne terminologien ser vi tydelig i Bibelen. Ordet snill forekommer etter mitt søk i Bibel.no fem ganger og det er interessant hvordan det er blitt brukt. For det blir brukt i en bønn, eller i en oppfordring: Vær så snill....og kun dette. Det står ingenting om at Jesus var snill, men i oppfordringer, fra Jesus og fra apostlene, er ordet god brukt relativt ofte. Ikke alle betydningene av ordet god er relevante for denne oppgaven, men ser man i f eks Ef. 4.32 står det slik: *"Vær gode mot hverandre, vis medfølelse og tilgi hverandre, slik Gud har tilgitt dere i Kristus."*¹⁴ og i 1 Tess 5,15 *"La ingen gjengjelde ondt med ondt, men strev alltid etter å være gode mot hverandre, ja, mot alle."*¹⁵ At ordet snill forekommer kun i oppfordringer kan og ha noe med den betydningen vi bruker ordet i dag, som "kan du være så snill å sende saltet". Samtidig er det ingen tvil om at Bibelen har mange eksempler på oppfordringer om å være gode mot hverandre, og et av de mest omtalte er kanskje lignelsen om Den barmhjertige samaritan. Denne fortellingen rommer mye av vår tids tenkning om etikk, og appeller både til situasjonsetikk, pliktetikk, holdningsetikk, nærhetsetikk og konsekvensetikk. Her er det barmhjertighet som er stikkordet, noe navnet på fortellingen også sier noe om, men man kan argumentere for at barmhjertighet og snillhet er beslektede begrep, og i mange situasjoner kan ordene brukes om hverandre. Tross tittelen på lignelsen brukes ikke ordet barmhjertig i teksten. *"Det er*

¹⁴<http://www.bibel.no/sitecore/content/Home/Hovedmeny/Nettbibelen.aspx?book=EPH&chapter=4&verse=32>

¹⁵<http://www.bibel.no/sitecore/content/Home/Hovedmeny/Nettbibelen.aspx?book=1TH&chapter=5&verse=15>

*noe upassende ved adjektivet "barmhjertig", fordi det mer karakteriserer personen enn selve handlingen, som står i sentrum for oppmerksomheten."*¹⁶

2.4 Snill som begrep

Når barn blir oppfordret til å være snille med hverandre, vet de hva det betyr, og når man skal beskrive hva snill betyr, brukes synonymer som god, rettferdig, real, grei osv. Noen av disse begrepene brukes også i etikken, og da er det ord som god og rettferdig som først og fremst benyttes. Å gjøre det gode er en oppfordring som er kjent i de fleste religioner og livssyn. På norsk kan man si at det også innbefatter å gjøre snille ting med og for hverandre.

La oss da si at snill og god betyr det samme. Kunsten å være god kan være neste utgangspunkt. Hva vil det si å være god, hvem skal ta på seg oppgaven å få gode mennesker i et samfunn og vil samfunnet utvikle seg på samme måte da, mot et godt samfunn? Da Gro Harlem Brundtland forkynte til hele folket i sin nyttårstale 1. januar 1992 at "*det er typisk norsk å være god*",¹⁷ mente hun nok ikke snill og god, men god og dyktig, og sitatet har blitt brukt senere som et eksempel på norsk selvgodhet. "*I nyttårstalen 1995 etterlyste daværende statsminister Gro Harlem Brundtland «nabokjerringa», et symbol på et trygt nabolag der folk bryr seg om hverandre.*"¹⁸ I det siste sitatet er det den gode og snille naboen hun etterlyser, den som viser omsorg, som tar seg av ensomme i bygda, som handler og hjelper til, slik folk faktisk gjorde i større grad før. Nettopp denne nabokjerringa ønsker Einhorn også at vi skal være, selv om han uttrykker det noe annerledes. At Norge, som et av verdens rikeste land og kanskje mest velfungerende sosialdemokratiske stat, savner "nabokjerringa", kan kanskje bety at midt i all vår rikdom står vi i fare for å miste noe svært verdifullt, noe som ikke kan kjøpes for penger, men som må komme fra et etisk og moralsk ståsted i folket og hos den enkelte.

"Å være snill er ikke alltid den egenskapen som er lettest å omsette i praksis. Snillhet er for eksempel ikke alltid å la andre få sin vilje på bekostning av din egen. Særlig ikke hvis de andre tar feil og feilen får uønskede og negative følger. Det er heller ikke forenlig med snillhet å være uten ryggrad og å la andre utnytte deg. Videre har det å stille opp og gjøre ting som byr deg i mot, ingenting med snillhet å gjøre.

¹⁶ K.M.Hansen Livssyn og etikk Ad Notam Gyldendal1999:149

¹⁷ http://no.wikipedia.org/wiki/Gro_Harlem_Brundtland

¹⁸ http://www.nettby.net/nyheter/nabokjerringa_gir_bygda_bedre_samhoerighet_og_trygghet_enn_byen

Å forvalte en egenskap som snillhet fordrer en velutviklet vurderingsevne. (...) å være snill på en ekte, fruktbar og god måte er i sannhet en kunst.¹⁹

Her argumenterer Einhorn for at snillhet ikke er en egenskap som må forveksles med det å være dumsnill, men at det faktisk er vanskelig å være snill, i den forstand at det krever både mot, ryggrad og en evne til å vurdere og reflektere for å være snill. Han bruker og et begrep som jeg ikke finner i annen litteratur og det er begrepet etisk intelligens. Nettopp fordi det ser ut som om begrepet er hans eget, ser jeg nærmere på dette.

Einhorn sier at den vanligste inndeling av intelligens er å skille mellom vanlig intelligens, altså IQ og emosjonell intelligens, EQ.²⁰ Han utdyper det noe, men jeg velger å ta for meg begrepene her, med definisjoner hentet fra ulike kilder.

2.5 Intelligens

Intelligens er, men ikke begrenset til, evnen til å tilegne seg og analysere informasjon. Dette innebærer spatial orientering, verbale og språklige evner, allmennkunnskap, hurtighet, arbeidsminne, evne til å forstå verden og samfunnet en lever i. Alle disse egenskapene har sterk sammenheng med hverandre, kalt «g». Alfred Binet: «Dømmekraft, sunn fornuft, praktisk sans, initiativtakende, evne til omstilling, selvkritikk» David Wechsler: «Individets globale evne til å handle hensiktsmessig, tenke rasjonelt, og å handle effektivt med hans eller hennes omgivelser» Linda Gottfredson: «kognitiv kompleksitet» Herrnstein & Murray: «kognitive ferdigheter» Sternberg and Salter: «målrettet arbeid, tilpasningsdyktig adferd» John Kotter: «sterke analytiske egenskaper, god dømmekraft, og egenskapen til å tenke strategisk og flerplanlig»²¹

IQ er et mål på intelligens som har vist seg å være svært nyttig i mange sammenhenger, og sier hvor du befinner deg i forholdet til befolkningen. IQ står for «Intelligence Quotient» og var opprinnelig et uttrykk for forholdet mellom kronologisk og mental alder. I dag måles ikke IQ lenger på denne måten, men etter hvor du befinner deg i forhold til din egen aldersgruppe i befolkningen.²²

Nå er det en allmenne oppfatning at svært intelligente mennesker, eller retttere sagt, mennesker som skårer veldig høyt på IQ-tester og målinger, ofte regnes som lite

¹⁹Stefan Einhorn, *Kunsten å være snill* Lille Måne 2006:9

²⁰ ibid:10

²¹ <http://www.mensa.no/cms/iq-og-intelligens.html> 4/10-11

²² <http://www.mensa.no/cms/iq-og-intelligens.html> 4/10-11

selskapelige og sosiale, har få venner og spesielle interesser. De som skårer aller høyest, blir tilbudt medlemskap i Mensa, der de treffer likesinnede – bokstavelig talt. Når man ser på definisjonen på IQ handler ikke målingen bare om tall og koder, men også hvordan man forstår verden og samfunnet en lever i. For å forstå det, må man forstå menneskene, se hvordan de forholder seg til hverandre, og man må ha knekt en del sosiale koder. Når også praktisk sans er en av kvotientene som måles, ja da viser IQ et helt menneske, med sosiale, praktiske og teoretiske evner, og ikke et menneske uten "sosiale antenner".

2.6 Etisk intelligens: hva er det?

Einhorn bruker begrepet etisk intelligens i boken sin. Fordi jeg ikke finner dekning for definisjon av dette begrepet noe annet sted må jeg støtte meg til Einhorn alene, og han definerer begrepet slik:

*"din etiske IQ vitner om din evne til å gjøre det gode. Denne evnen er delvis en arv og delvis utviklet i tidlige barneår. Men det er også en evne du kan utvikle videre på veien gjennom livet. Uavhengig av et tidligere nivået på etisk IQ kan vi alle bli mer intelligente på dette området. Ettersom etisk intelligens er en grunnleggende faktor for hvordan vi lykkes i livet, er dette en meget viktig form for intelligens."*²³

Her sier han at alle er født med en porsjon etisk intelligens, men og at vi videreutvikler den i tidlig alder. I denne definisjonen kommer han med noen bastante uttalelser, som helt klart er diskutabile. Kan vi kalle denne etiske intelligensen for det Kant kaller naturloven, kanskje Løgstrup kaller spontane livssytringer eller det andre kaller samvittighet eller magefølelse? Er etisk intelligens ikke noe fysiologisk eller biologisk målbart? Han sier i sin definisjon at vi må ha etisk intelligens for å lykkes i livet. Om vi ser på definisjonen av emosjonell intelligens eller EQ som det normalt forkortes til, ser vi at det ligner svært på etisk intelligens. Begrepet slik det blir definert i Store medisinske leksikon

*"Intelligenstester måler i prinsippet kun resonnerings- og kunnskapsbaserte egenskaper og ferdigheter (kognitive funksjoner) og ikke en persons allmenne evne til å forstå og omgås andre mennesker (emosjonell intelligens, EQ). Slike evner er i dagens samfunn minst like viktige som kognitive evner og forklarer hvorfor enkelte med høy IQ kan fungere meget dårlig sosialt og yrkesmessig, og tilsvarende hvordan noen med relativt lav IQ kan fungere overraskende godt i samfunnet."*²⁴ og videre:

²³ Stefan Einhorn, Kunsten å være snill Lille Måne 2006:10

²⁴ http://snl.no/.sml_artikkel/intelligenskvotient 6/10-11

"Målemetoder for emosjonell intelligens

Det er foreløpig ikke utviklet noen gode standardiserte målemetoder for såkalt emosjonell intelligens. Evner som faller inn under begrepet emosjonell intelligens, vurderes derfor i dag oftest ved hjelp av en kombinasjon av ulike symptomer og personlighetstester sammen med klinisk intervju."²⁵

Om vi sier at etisk og emosjonell intelligens er nært beslektet, ser vi at det allikevel er en signifikant forskjell mellom disse, fordi Einhorn hevder at man må ha et visst nivå med IQ for å kunne være etisk intelligent, men Mensadefinisjonen sier at man ikke må ha høy IQ for å fungere godt sosialt. Nå kan det selvsagt hevdes at man kan fungere godt i samfunnet uten å ha evnen til å være snill, og ofte kanskje bedre enn mange snille, men dette strider igjen med Einhorn som sier at veien til det gode liv og samfunn får man gjennom kunsten å være snill.

3 Snill i lys av ulike etiske teorier

3.1 Etikk - hva er det?

Innenfor etikken finnes det mange forskjellige retninger, og jeg skal her konsentrere meg om tre hovedtyper etikk; deontologisk etikk, utilitaristisk etikk og holdningsetikk. Innenfor disse finnes det igjen mange forskjellige typer, men jeg velger å satse på hovedlinjene, og fellesnevnerne innenfor disse gruppene.

3.2 Hva er etikk, hva er moral, og hva er filosofi?

Hva menes med begrepene moral og etikk? Ordene kommer av det greske "ethos" som betyr sed, skikk, sedvane. Opprinnelig var det ingen forskjell mellom begrepene etikk og moral. Moral som er et latinsk ord, har den samme betydningen som etikk, men man kan si at ordet moral brukes mest om *selve handlingene*, de verdiene og normene som styrer oss.

²⁵ http://snl.no/.sml_artikkel/intelligenstest 6/10-11

3.2.1 Etikk og moral

Etikk har med valg å gjøre og brukes om *refleksjonen over handlingene*, verdiene og normene. Man kan kalle etikken for moralfilosofi. Kjernen i etikken er våre holdninger til andre mennesker. "Etikk har med både fornuft og følelser å gjøre. Når en står overfor et etisk problem som skal løses, må en bruke hodet, men samtidig er det riktig å kjenne hva samvittigheten og følelsene sier. "Magefølelsen" er også et gyldig instrument i etisk sammenheng.²⁶

3.2.2 Filosofi

Filosofi fra gresk philosophia (φιλοσοφία), «kjærlighet til visdom», er et intellektuelt fag som kritisk stiller de mest grunnleggende spørsmål: «Finnes det en virkelighet utenfor mine tanker?», «Hva er kunnskap?», «Hva er sannhet?», «Hva gjør en handling verdifull?», «Har mennesker og dyr verdi, og er de i så fall like eller ulike?», «Hva er tid?» og lignende spørsmål. Filosofi er knyttet til spørsmål om eksistensen, kunnskap, verdier, fornuft og språk, og skiller seg fra andre måter å adressere slike problemer ved kritisk og systematisk tilnærming som bygger på rasjonelle argument.²⁷

Alle mennesker må forholde seg til de filosofiske spørsmålene på en eller annen måte, fordi de berører hvert enkelt menneske, ikke bare som et folk, et samfunn eller en familie, men som det enkeltstående individ vi er. Hvor kommer jeg fra, hvorfor er jeg her, hva skjer med meg når jeg dør? er livets store spørsmål, og det er disse spørsmålene filosofien også arbeider med. Uansett hvor i verden man lever og under hvilke forhold man lever i, vil dette være spørsmål av betydning, selv om det vel kan diskuteres hvor mye en mor med et barn på ryggen, et barn ved brystet og to i hendene, i en desperat vandring på jakt etter mat og vann ved Afrikas horn, har tid og mulighet til å gruble og reflektere over disse spørsmålene. Eller er det også da, når livet ser som mørkest ut at man roper ut i fortvilelse til Gud eller til naturen eller et stumt skrik til seg selv; hva er meningen med dette livet? Å reflektere over sitt eget liv og tilværelse er filosofi.

²⁶ Leer-Salvesen, Repstad, 2003:39

²⁷ <http://no.wikipedia.org/wiki/Filosofi> 4/10-11

3.2 Noen etiske modeller

Det går et skille mellom deskriptiv og normativ etikk. Den deskriptive (beskrivende) etikken gjør rede for hvilke oppfatninger og handlinger som finner i en gruppe eller et område. Den tar ikke stilling til hva som er rett og galt, og velger ikke side i et etisk dilemma. Denne formen for etikk er den som lærebøkene ofte bruker. De gjør rede for de ulike etikkteoriene, men gir ikke uttrykk for hvilke av disse som er best. Den normative etikken derimot sier hvilke oppfatninger eller handlinger som er rette eller gale, tar stilling til hva som er rett og galt, og tar standpunkt, side i en etisk debatt. I religionene finner vi den normative etikken. For eksempel er de 10 bud normativ etikk, og Den åttedelte veien i Buddhismen likeså. Lærebøker i Religion og etikk-faget forholder seg også til de normative religionene og livssyn på en deskriptiv måte. Den tredje formen for etikk er den praktisk-pedagogiske formen å se etikken på. Denne knytter vi gjerne opp mot det området etikken skal brukes på. For eksempel kan legeetikk, presseetikk og læreretikk kalles praktisk-pedagogisk etikk. Denne etikken brukes aktivt i de ulike yrkesgruppene. Et eksempel de fleste kjenner er Vær varsom-plakaten fra presseetikken. Den praktiske etikken hjelper oss til hvordan vi skal handle etisk riktig eller etisk forsvarlig som journalist, lærer, lege osv. Men har vi en praktisk etikk som forteller elevene hvordan de kan være best mulig elev – etisk sett. Det er her jeg mener vi mangler noe i etikkundervisningen. Vi må ikke være så redde for å legge noen føringer og hjelpe elever i verdivalg og ta vedistandpunkter. Vi skal ikke påføre elevene dette, men undervise i ulike sett å tenke etikk, med verdiinnholdet på plass. Kan det bli så farlig, må det føre til indoktrinering og manipulasjon, eller kan det rett og slett være veiledning og veivisere i en fragmentert tilværelse?

3.2.1 Deontologisk etikk

Deontologisk etikk kommer fra det greske ordet deoen, som kan oversettes med burde, bør. Dette er betegnelsen på den delen av etikken som hevder at enkelte handlinger må utføres av plikt. Deontologisk etikk kalles også pliktetikk og regeletikk,

men regeletikk kan være misvisende fordi også konsekvensetikk forholder seg til regler – for eksempel regelutilitarisme.²⁸

Immanuel Kant (1724 – 1804) fastsetter ett krav for rasjonelle aktører i sin moralfilosofi: at de regner seg selv og alle andre aktører som frie og ansvarlige.²⁹ Han oppfatter mennesket som et vesen sammensatt av sanselighet og fornuft. Som sansevesen er mennesket kun en i rekken av andre biologiske vesen. Kant mener mennesket har begjær og tilbøyeligheter. De "gjenstander" vårt begjær og tilbøyeligheter retter seg i mot oppfattes som lysbetonte, og derfor etterstreber vi dem.

Begjær i Kants terminologi betyr en momentant streben etter en gjenstand, person eller saksforhold. Tilbøyelighet betyr et stadig tilbakevendende begjær, et vanemessig behov, som for eksempel røyking.

Uansett – Kant mener vår motivasjon, i egenskap av at vi er sansevesener, ikke vil få oss til å gjøre noe godt mot andre dersom vi ikke selv gleder oss over det, eller vår godhet er et middel til noe som vi gleder oss over. Mennesket er også fornuftig, sier Kant. Fornuften er i stand til å bevege mennesket til handling, uavhengig av, og noen ganger i strid med dets sanselige tilbøyeligheter.

Det kategoriske imperativ blir fremstilt av Kant som et påbud som byr mennesket å gjøre noe rett og slett uten at man kan begrunne påbudet med *"et fordi du vil oppnå de og de gjenstandene (formål) som du etterstreber"*. *"Handle bare etter den maksime gjennom hvilken du samtidig villa at den skal bli en allmenn lov. (..) I følge sin definisjon er en maksime en (subjektiv) handlingsregel, men noen maksimer har status av lover for så vidt som de derved representerer en allmenngyldig moralsk forpliktende handlemåte."*³⁰ Det sier at om vår handling ikke kan gjelde som en universell lov for alle til enhver tid, så blir handlingen feil. Om det er etisk riktig å ikke lyve, så vil det aldri bli etisk riktig å lyve, ei heller for å skåne noen. Ser man det som galt å slå i hjel, skal man aldri drepe – ikke i krig heller – om det ikke kan gjøres til en

²⁸ Christoffersen, Selvik Engasjemenet og livsytring Tano Aschehoug 1999:34

²⁹ Svendsen og Säätelä Det sanne, det gode, det skjønne 2007:139

³⁰ Nerheim Hjørdis, Den etiske grunnerfaring 1994:47

universell regel. Kant sier at det spesifikke moralske blir borte hvis man eliminerer de kategoriske imperativene. Kant hevder dessuten at det vesentligste momentet i moralen er den rene eller gode vilje. *"Vilje forutsetter at du handler ut fra en forestilling om lover, slik at du dermed blir i stand til å distansere deg fra naturgitte impulser, uten nødvendigvis helt å undertrykke dem."*³¹ God vilje har som betingelse at den personen med en slik vilje handler ut fra forestilling om plikt. Han innfører et skille mellom kategorisk og hypotetisk imperativ. Et hypotetisk imperativ sier hva du må gjøre dersom du vil oppnå et bestemt mål ("hvis du vil oppnå lykke, skal du gjøre det og det"). Men etikken må basere seg på det kategoriske imperativ, i følge Kant. Det kategoriske imperativ er et formalt prinsipp, som ikke sier noe om innholdet i moralske regler. Pliktetikken fokuserer på selve handlingen i seg selv – altså ikke på aktørens karakteregenskaper, og heller ikke på hensikten med handlingen eller på konsekvensene av den. Og Kants definisjon av plikt er "handlings nødvendighet av aktelse for loven". Den loven det er snakk om her er Moralloven, som ligger til grunn for kategoriske imperativer. "Moralloven er den loven et rent fornuftsvesen nødvendigvis ville følge i sitt handlingsliv."³² Uten en slik morallov, har vi ingen god vilje og ingen moralitet. Det kategoriske imperativ henvender seg til oss som frie fornuftsmennesker. Som dette frie fornuftsmennesket har vi altså evnen til å følge en ren praktisk fornuft som ikke har noen referanse til hva vi som sanselige vesener finner verdifullt. Det kategoriske imperativ er det øverste etiske handlingsprinsipp, og det fungerer på den måten at det stiller oss et absolutt krav om å underlegge våre subjektive handlingsintensjoner (maksimer), våre konkrete planer for enkelthandlinger, dette objektive prinsippet, for å teste deres moralske verdi. Kant snakker også om autonomi, som kommer av det greske ordet lov, og betyr selvstyrende, selvbestemmende og uavhengig. Jeg selv er ikke underlagt en annen som middel for et formål. Hva er det da som pålegger meg den moralske lov, kan man spørre? Jo, sier Kant, det er noe jeg pålegger meg selv. Han oppfatter autonomi som en grunnleggende betingelse for en moralsk handling. Viljens autonomi betyr at den styrer seg selv i samsvar med universelt gyldige moralprinsipper. Det er ingen ytre pålagte regler som for eksempel De ti bud, gitt til menneskene av Gud. Heller ikke myndigheter og tradisjoner skal være slike ytre påvirkninger eller regelbud. Moralske begrensinger legges på en selv, gjennom fornuften og den alene.

³¹ Nerheim Hjördis, Den etiske grunnerfaring 1994:449

³² Svendsen og Säätelä, Det sanne, det gode og det skjønne 2007:141

*"Verken dyr eller rene fornuftsvesener har moralske problemer av noen som helt art: De handler med nødvendighet på en bestemt måte. Mennesket er derimot en kampplass mellom dets to naturer, og det handler ikke godt med nødvendighet. Det er derfor moralloven ytrer seg for det som et absolutt påbud: Du skal!. Dette påbudet er ikke noe blir pålagt av noe utenfor det selv, for det er dets egen fornuft som gir påbudet. Mennesket er altså autonomt, selvlovgivende – det gir lover og styrer seg selv. (..) Den gode vilje er den viljen som lar seg bestemme av plikten."*³³

Det kategoriske imperativ er et formalt prinsipp og det sier ingenting om hvilke verdier vi skal legge inn. Moralloven er den loven et rent fornuftsvesen nødvendigvis ville følge i sitt handlingsliv, sier Kant. Men er vi rene fornuftsvesener, og lar vi alltid moralloven gi oss verdiene og retningslinjene vi skal følge. Om det så var kunne da snill vært et imperativ. La oss se på regelen. Man skal kun handle etter den maksime gjennom hvilken du samtidig vil skal bli en allmenn lov. Maksimen her blir snill eller snillhet. Da vil imperativet bli slik: Du skal være snill, eller rettere vær snill! Kan dette bli en allmenn lov, kan vi regne med at det autonome fornuftsvesen vil kjenne denne maksimen som en lov? Hvis alle er snille, til enhver tid da må verden bli et godt sted for alle. Om vi så er snille av ren plikt og aktelse for loven, vil det fungere på samme måte som et "du skal ikke stjele" -prinsipp. Det første problemet vi møter er definisjonen av begrepet å være snill. Som vi så i ordbokdefinisjonene var det ikke et ensbetydende begrep, men om vi avgrenser ordet snill i betydningen god og snill har vi en klar definisjon. Dette kategoriske imperativ vil da være at jeg vil at alle skal være snille alltid. Ikke fordi deg gagnar meg selv, men av aktelse for moralloven. Hva slags samfunn får vi om alle fulgte dette imperativet, ja at det endog ble en lov av det. Et Utopia vil man kanskje tenke, men det vil oppstå flere problem. Hvem skal jeg være snill i mot om det oppstår en konfliktsituasjon? La meg ta følgende eksempel; jeg har lovet sønnen min å bli med på en fotballkamp. Ikke bare fordi jeg skal være supporter, men også fordi de trenger sjåførere. Et kvarter før avreise ringer det på døren, og der står en nær venninne med tårer i øynene og sier hun skal skilles og trenger sårt noen å snakke med. Om enn ikke så dramatisk, kan lignende dilemmaer oppstå stadig vekk. Hva gjør jeg. Det er min plikt å være snill – men mot hvem? Skal jeg si til min sønn at jeg ikke kan kjøre, og dermed kanskje sette hele laget i fare for å ikke spille kamp, eller skal jeg be min venninne komme tilbake en annen dag? Er jeg snill med min sønn, holder det jeg lover (et nytt kategorisk? imperativ), så svikter jeg den andre part. Det er ikke å være snill å stikke fra en gråtende venn. Begge vil

³³ Svendsen og Säätelä, Det sanne, det gode og det skjønne 2007:141

kunne hevde at jeg har plikt til å være snill, så situasjonen ut i fra snillkriteriene vil bli vanskelig. Jeg kan selvsagt begrunne med at siden jeg har lovet minn sønn, at flere er avhengig av meg osv, så må jeg dra på fotballkamp. Men hjelper det min venn? Får hun det bedre av det, opplever hun min snillhet og godhet? At jeg ivaretar en familie, mens hennes ramler fra hverandre kan også virke som salt i sårene. Betyr så dette eksemplet at snillhet ikke kan være en plikt for oss? Nei, for videre kan man selvsagt argumentere for at min venn forstår situasjonen, og av snillhet og godhet (for hun skal jo også være det) gir meg grønt lys til å dra, og sier at vi snakkes senere. Hva med gutten, skal ikke han se mitt dilemma, min venns sorg, og forstå situasjonen og ut i fra godhet og snillhet si at det er greit at vi blir hjemme? Det er nok ikke for ingenting at det kategoriske imperativ er et formalt prinsipp, uten verdiinnhold. For om man tar for seg det å stjele, og det er et av de ti bud, og en del av vårt lovverk i Grunnloven, så vil dette også her komme vanskelige situasjoner og etiske dilemmaer. La oss si en mor stjeler mat til barna sine. Det er ikke lov – hun bryter loven, hun bryter de ti bud, og hun bryter med et kategorisk imperativ. Allikevel skjønner de fleste at hun gjør det hun må, om hun ikke har mat. Hva skal gå først, hvilken plikt er størst, å gi barna mat, eller å ikke stjele.

3.2.2 Konsekvensetikk

På den andre ytterkant i etikkens verden finner vi konsekvensetikken, eller formålsetikken som noen kaller den. Konsekvensetikken er som navnet tilsier opptatt av konsekvensene en handling medfører. Man bedømmer først og fremst handlingene og ser den moralske verdien kun knyttet til handlingens konsekvens. Der hvor pliktetikerer spør hva som er den rette handlingen i seg selv, spør konsekvensetikerer om hva som er den best mulige handlingen for alle berørte parter.

*"I sin mest grunnleggende form sier den at man alltid skal handle slik at man frembringer de best mulige konsekvenser. (...) Den mest kjente formen for konsekvensialisme er utilitarisme. Utilitarismen definerer de best mulige konsekvenser ut fra den totale nytten en handling eller beslutning vil ha for alle berørte parter."*³⁴

De mest kjente konsekvensetikerne er Jeremy Bentham (1748 – 1832) og John Stuart Mill (1806 – 1873) . De la et nyttebegrep til konsekvensialismen, og formet det

³⁴ Svendsen og Säätelä, Det sanne, det gode og det skjønne:2007:130

som i dag kjenner som utilitarismen. Nytte betyr i denne sammenheng en handlings egenskap til å skape fordel, lyst, lykke/gode, eller dens egenskaper til å forebygge at det skjer skade, ondt eller ulykke. Hvis parten er et individ, er det individets lykke. Ut fra et slikt nytteprinsipp får ord som bør, riktig og galt, mening. Uten dette nytteprinsipp-perspektivet er ordene uten mening, hevder Bentham. Han utviklet det utilitaristiske prinsipp: "Størst mulig lyst for flest mulig mennesker." Den grunnleggende normen blir da at vi har plikt til å velge handlinger som maksimerer lyst for flest mulig, eller minimerer smerte for flest mulig. Utilitarismen er beslektet med formålsetikken og konsekvensetikken. *"Hvorvidt en handling er god, avhenger helt og fullt av dens konsekvenser. Tilsvarende er heller ingen handling ond i seg selv, og enhver handling kan være god såfremt den har bedre konsekvenser enn alternativene."*³⁵ Men Bentham blir kritisert av Mill som sier at hva som gjør et menneske lykkelig, ikke kan avgjøres bare ut fra en kvantitativ vurdering av lyst og smerte. Det er en kvalitativ dimensjon ved lykken som er viktig, sier Mill.

Om vi forsøker anvende snill i konsekvensialismen vil vi få de samme dilemmaene som vi så i pliktetikken, om enn uttrykt noe annerledes. Hvis det er slik at alle er snille vil da konsekvensene bli at det skaper mest mulig nytte og lykke for alle, eller så mange som mulig. Vi fastholder definisjonen fra pliktetikken og tar for oss det samme case. Om jeg blir hjemme med min venn og ikke drar av gårde til fotballkampen blir mange gutter lei seg. Kanskje kampen til og med må avlyses, derfor blir begge lag samt en del foreldre snytt for en morsom kveld med lyst og lykke som en fotballkamp jo bringer. Samtidig vil min venninne få det bedre – i allefall for noen timer. For mennesker i dype kriser kan samvær med andre være til uvurderlig hjelp, og nytteaspektet vil veie tungt her. Men vil en konsekvensetiker si at det er snilt å utebli fra avtalt kjøring. Uten å ta for hardt i kan vi anslå at 30 personer blir rammet, i verste fall, og ikke minst kan det gå hardt ut over min sønn som vil bli syndebukken i situasjonen. Samtidig må jo saken settes i perspektiv. Guttene spiller kanskje 30 kamper i et år, med vinn og tap, min venninne skilles denne ene gangen, og hvilken situasjon som er mest alvorlig er udiskutabel. En skilsmisse er mye større ulykke enn en avblåst fotballkamp, men skilsmissen blir jo heller ikke avverget ved at jeg trøster i noen timer. Hvem skal jeg være snill i mot. I denne situasjonen kan man kanskje

³⁵ Svendsen og Säätelä, Det sanne, det gode og det skjønne:2007:130

anvende konsekvensetikk for å komme frem til et svar eller en løsning, men ville jeg være enig i en konsekvensetisk avgjørelse. Ville jeg oppleve meg selv som snill? Hva jeg føler er ikke en konsekvensetiker opptatt av. Det er konsekvensen av handlingen og ikke personens følelser som er viktig. Ergo vil det være riktig å dra på fotballkamp. Men snilt...

3.3.3 Dydsetikken

*"Platon, i likhet med sin elev Aristoteles, bruker mye tid på det vi med et litt gammelmodig norsk ord kaller dyder eller dygder. En dyd er i utgangspunktet noe som får en ting eller et vesen til å fungere godt. Primært bruker vi ordet om mennesker og deres kvaliteter, og dyder kan på en måte kalles det essensielle ved mennesket"*³⁶

Når vi spør hva som gjør et menneske godt, og så snakker om dyder, beveger vi oss inn på etikkens område. For i tillegg til det rent fysiske ved å være menneske, er det noen sjelelige og praktiske kvaliteter som må være til stede for at et menneske skal fungere godt. Disse kvalitetene som leder oss til å gjøre gode handlinger og være gode samfunnsborgere, kaller Platon og hans samtidige for dyder. Platon snakker om de fire kardinaldydene, de må til for at staten skal fungere best mulig og de må jobbe sammen, og også i mennesket blir resultatet best om de får forsterke hverandre. Mot, visdom og rettferdighet samt måtehold er de dydene det her er snakk om. Ingen av disse dydene fungerer isolert, men sammen.

Visdom handler om å kunne bedømme hva som er riktig handling i en gitt situasjon.

Rettferdighet handler om avveiningen mellom egne og andres behov.

Mot handler om egenskapen til å kunne konfrontere frykt, trusler, og usikkerhet.

Måtehold handler om å praktisere selvkontroll og moderasjon

"Begrepet dyd kan innholdsbestemmes på mer enn én måte. Sin klassiske utforming fikk dydsetikken i antikken, og det er påfallende hvor ofte det fremdeles henvises til antikkens modeller. Særlig gjelder dette Aristoteles."³⁷ I middelalderen ble den omtolket innenfor en teologisk ramme. (..) Dydsetikk handler om kultivering av personers moralske karakter, det vil si at den er personorientert, i motsetning til

³⁶ H Syse Måtehold i grådighetens tid, Cappelen Damm 2009

³⁷ Asheim Hva betyr holdninger 1997:28

utilitaristisk og deontologisk etikk som begge er handlingsorienterte, men dydsetikken er, i likhet med utilitarismen, en teleologisk teori. ³⁸

Utgangspunktet for Aristoteles etikk er refleksjoner over våre virksomheter og handlingers målrettethet: *"Vi vil utrette noe, tilstrebe et gode. (...) Mange goder vil bare være midler til å oppnå andre goder, men Aristoteles mener at vi, om ikke menneskers bestrebelse bare skal bli tomgang, må forutsette at det også må finnes noe samlende som er godt i seg selv og ikke bare med henblikk på noe annet. Dette høyeste gode er "lykke".* ³⁹

Hva er så lykke sett med Aristoteles øyne. Fordi Aristoteles er opptatt av at mennesket er et sosialt vesen som forholder seg til andre, er det her lykken finner sted, nettopp i samhandling og i fellesskap. Lykken er ikke et lystbegrep, men det gode liv, der lykken er essensiell, oppstår når frie mennesker får leve ut sin natur. " Det gode liv for alle ting, ikke bare for mennesket, er det livet som gjør at det fungerer best i overensstemmelse med dets natur." ⁴⁰ Når han videre påpeker at lykken er et selvtilstrekkelig mål mener han at lykke i seg selv er nok. Det er det alle mennesker søker. På veien dit kan man ha delmål, men disse er ikke tilstrekkelige, men mer en nødvendighet for å finne veien til det gode liv. *"Det er en livslang prosess for å realisere dydene"* ⁴¹

"Dyd er en form for sjelelig dyktighet." ⁴² Dyktighet er et målbart substantiv. Å være dyktig i noe, betyr at man er flink til noe. At man er flink på det sjelelige plan, må bety en dyktighet på å være et godt medmenneske. Alt man er god i kan man også bli bedre i. Å ha gode dyder, og etterleve disse vil føre til at man blir et bedre menneske og ikke minst medmenneske. *"Dyder må være å bestemme som "varig beskaffenhet"* ⁴³, men og her kommer på norsk oversettelse ordet holdning inn. Asheim mener at fra det latinske ordet habitus, som igjen er en oversettelse fra ordet på gresk, heksis vil det mest naturlige ordet bli holdning. (Asheim:31) At det å ha gode holdninger passer til begrepet sjelens dyktighet gir mening. Holdninger er ikke noe som er medfødt, men heller en evne. Man jobbe med og forsterke evnene, også innenfor dette feltet.

³⁸ Svendsen og Säätelä, Det sanne, det gode og det skjønne:2007:16

³⁹ Asheim Hva betyr holdninger1997:28-29

⁴⁰ Svendsen og Säätelä, Det sanne, det gode og det skjønne:2007:146

⁴¹ Svendsen og Säätelä, Det sanne, det gode og det skjønne:2007:149

⁴² Asheim:Asheim Hva betyr holdninger1997:30

⁴³ Asheim Hva betyr holdninger1997:33

Etter middelalderen mistet dydsetikken noe av sin popularitet, og ble erstattet av for eksempel den lutherske etikken og kantianismen. I den siste tiårene har den dukket opp igjen og fått en renessanse, men ikke så mye i Norge. Holdningsetikken til Asheim har derimot fått feste, sammen med nærhets/sinnelagsetikken.

Når det gjelder etikken skiller Aristoteles seg fra Platon på flere punkter. Det gode som er målet for menneske livet , er for Aristoteles ikke uavhengig av mennesket. Det gode er å finne i den måten mennesket lever på. For Aristoteles er lykke (eller lykksalighet, gresk: eudaimonia) et gode som nettopp krever at man finner plassen sin i samfunnet, det vil si blir dygdig, og realiserer de beste evnene sine i fellesskapet. (...) Vennskap, sier Aristoteles er en av de dygder som vi minst kan være foruten. Vennskap innebærer gjensidighet, ikke skjult velvilje. Slik er vennskap en gjensidig holdning mellom personer. Vi kan for eksempel elske penger, men penger kan ikke elske oss. Vi kan være forelsket i en, uten at vedkommende engang vet om det, men vennskap forutsetter gjensidig kjennskap og gjensidig anerkjennelse. (...) vennskap blir pervertert om det brukes som middel til noe annet.⁴⁴

Målet for menneskets streben er lykke, og den høyeste lykke definerer Aristoteles som sjelens virksomhet i overensstemmelse med menneskets spesifikke fortrinn, dets areté – dyd, dyktighet, ”dygd”- For at en slik utfoldelse kan skje, må et visst mål av ytre livsgoder være tilstede: sunnhet, venner, økonomisk evne, sosial stilling. For de ”etiske dyder” er det eiendommelig at de inntar en mellomstilling mellom to ytterligheter: tapperhet mellom feighet og dumdristighet, mildhet mellom indolens og vrede, osv. Men dyden ligger selvsagt på et høyere plan enn ytterpunktene. Det gjelder å velge den gyldne middelvei. Da sjelens høyeste evne er tankekraften (nous), regner Aristoteles også som ”dyd” åndens virksomhet i overensstemmelse med tankekraften, med teoretisk formål, forskning etter sannheten for sannhetens egen skyld, og et praktisk: å søke det rette i handling og livsførsel.

Kan vi kalle snillhet en dyd, og er snille mennesker dydige. Om vi går tilbake og ser på synonymene til snill er dyktig og dydig ord som brukes. Ser vi på Platons kardinaldyder vil visdom og rettferdighet være mulige beslektede ord til snill. Men allikevel vil man møte motstand her, for kan man ikke være snill uten være rettferdig, og utøve visdom uten å være snill? Her står visdom riktignok i å kunne bedømme hva som er riktig handling i en gitt situasjon. Kan snill og så betraktes som en dyd på

⁴⁴ G. Skirbrekk og Nils Gilje i samarbeid med Anne Granberg, Cathrine Holst og Rasmus Slaattelid, *Filosofihistorie*, Universitetsforlaget 2007:86

samme måte, men da med et verdiinnhold. Dyden visdom krever innsikt i at du må være snill når du skal bedømme hva som er riktig handling. Da reduseres snill fra en dyd som i seg selv er nok, til en verdi som er med på å innholdsbestemme dyden. Slik sett vil ikke snillhetsbegrepet egne seg som dyd, fordi det ikke kan stå alene. I kardinaldydene legges det inn føringer på hva som kjennetegner dydene, men ikke hvilke spesifikke verdier som må brukes. Dydsetikken er personorientert, og handler om den enkeltes moralske karakter. Men hva med samfunnsmoralen. På hvilken måte kan snillhet bidra til et bedre samfunn?

”Offentlige dyder kan skape privat fattigdom. Rike lands velmente forsøk på å gjøre afrikanere rike ved å være snille mot dem, funker ikke, våre Tusenårsmål setter dem på trygd. Det er passer helt i kapitalismens logikk at intet land har blitt eller kan bli rikt gjennom snillhet, enten avsenderen heter Bono, Bondevik eller Blair. I kapitalismens omvendte logikk består ikke snillheten i hensikten men i resultatet. Mang en irakers vei til et helvete på jord har gått gjennom våre og våre liberalistiske alliertes «gode forsetter» om å gi dem demokrati.”⁴⁵

Det gode liv og det gode samfunn henger i sammen hos Aristoteles. Når det frie mennesket får leve ut sin natur oppstår fellesskap og samhandling. Men når man setter dette inn i et globalt perspektiv fungerer ikke alltid malen, sier forsker S. Reinert. Freedom House, en politisk uavhengig organisasjon som hvert år går gjennom alle land og graderer dem etter politiske rettigheter og innbyggernes frihet deler land inn i tre kategorier etter kriteriene frie, delvis frie og ikke frie. Disse vurderingene benyttes i studier der man ser opplysningene i sammenheng med økonomiske og sosiale data. De viser at 80% av høyinntektslandene tilhører de frie landene. Andre studier indikerer at demokratier med frihet og rettsikkerhet er de landene som gjør det best hva økonomisk utvikling, levealder, likestilling og leseferdigheter angår. (Einhorn2006:119). Det Einhorn vil vise med dette er at styresett som omfatter rettsikkerhet, frihet og demokrati – begreper som er nært sammenvevd med en gjennomgripende etikk – skaper bedre levevilkår for innbyggerne enn diktaturer og totalitære stater uten et grunnleggende etisk syn på menneskeverdet. Aristoteles hevder at mennesket kan bare erverve seg og praktisere de moralske dyder som en del av et sosialt fellesskap. Deltagelse i et slikt fellesskap er i seg selv et gode, med det er også en nødvendig betingelse for selvinnsikt og realisering av ens menneskelighet. *”Dydsetikken anser karakterer og holdninger som en forutsetning for å kunne omgås bud, etiske prinsipper og verdier*

⁴⁵ <http://www.okonominettverket.no/noop/page.php?p=Artikkel/258.html&print=1>

*på en riktig måte.*⁴⁶ Samfunnsforholdene på ligge til rette for utfoldelse av menneskets evner. Det gode for staten er det gode for individet, og omvendt, men det gode for staten har høyere verdighet. (Svendsen:2007) Ønsker vi et samfunn av snille mennesker? Vil ikke verden stoppe opp om snillhet skal bli den dyd vi alle søker etter. For at vi skal få fremskritt trenger vi at noen våger å kaste seg ut i forskning som er banebrytende og omdiskutert. Forsøk på dyr er eksempel på dette. Genforskning og seleksjon kan være og er resultat av dette. Fremskritt ja, snilt ...?

3.3.4 Holdningsetikk

Asheims prosjekt er så vidt jeg kan skjønne å redefinere dydsetikken eller videreføre den, fordi han mener den nærmest er gått av moten. Da Asheim skrev dette i 1997 var nok det riktig, men i ettertid kan vi se at dydsetikken til en viss grad har fått en renessanse, om enn ikke i Norge. Likevel er hans resultat blitt stående som det vi definerer i Norge med holdningsetikk. Asheim argumenterer for at språkbruken har endret seg og at ordet dyd nå er så gammeldags at det ikke lenger er fruktbart å bruke begrepet. *"Han velger bort begrepet dyd, og bruker konsekvent "holdning" i stedet og benevner etikken også holdningsetikk"*⁴⁷. Holdninger vil variere og det vil også det som bestemmer deres innhold og det som styrer dem. *"Holdninger inneholder ikke bare tanker og følelser knyttet til et emne, men også hvordan vi reagerer"*⁴⁸ *"Holdninger er alltid holdninger til noe: en oppgave, at arbeidsfelleskap, medmennesker"*⁴⁹

For å si hva en holdning faktisk er mener han at det er lettere å se på eksempler enn definisjoner. I sykepleieetikken oppstår holdninger som respekt, innlevelse, ærlighet og i læreretikken kan vi se på vennlighet, omsorg, kjærlighet som holdninger vi møter eleven med. Asheim sier vi må skjelne mellom holdning og adferd fordi disse kan få motsetninger. Han gir et eksempel på dette slik: *"Dersom en person verbalt tar avstand fra rasisme, men oppviser en atferd med rasistiske trekk, blir altså dette ifølge denne språkbruken å tolke som et sprik mellom en antirasistisk "holdning" og en rasistisk "atferd" – i fagspråket."*⁵⁰ Her gjør Asheim et nummer at det etiske

⁴⁶ <http://www2.dmmh.no/~ses/index.php?aut=&vis=47&nid=1&engelsk=0>

⁴⁷ <http://www2.dmmh.no/~ses/index.php?aut=&vis=47&nid=1&engelsk=0>

⁴⁸ Asheim Hva betyr holdninger Tano Aschehoug 2007:27

⁴⁹ Asheim Mer enn normer Universitetsforlaget 1994:120

⁵⁰ Asheim: Hva betyr holdninger Tano Aschehoug 2007:26

fagspråket skiller seg fra dagligtalen, der man ville si at *"personen nok uttrykte antirasistiske meninger, men at vedkommendes holdning var rasistisk og altså røpet at meningene var useriøse og hyklerske."*⁵¹ Han konkluderer med at utgangspunktet bør være en begrepsforståelse som legger til grunn at "holdning" er et omfattende begrep som inkluderer hele spektret fra det kognitive og det følelsesmessige frem til adferden.

Asheim nærmer seg spørsmålet om hvordan man kan finne ut hva som styrer holdningene våre og gir dem innhold ved å ta i bruk tre innfallsvinkler: *"1 erfaring i sosialt liv, 2 livstolkning og språk, 3 den eksistensielle livsretning."*⁵²

En annen viktig ting hos Asheim er at han flytter fokuset eller rettere sagt supplerer fokuset slik at det ikke bare er det etiske subjekt som blir viktig men også det etiske objekt, den eller de som er mottakere eller som må leve med mine holdninger og resultatene av disse.

*"Det er relasjonen mellom de to som blir det viktige. Dermed blir stedet for denne type etikk de menneskelige fellesskap der vi står ansikt til ansikt med hverandre. Egenskaper som omsorg, ærlighet, omtanke og pålitelighet er spesielt viktige for at fellesskap skal bestå, og slike holdninger må derfor dyrkes frem og oppmuntres. Mens klassisk dydsetikk blir karakterisert som reflektiv kan vi si at holdningsetikken er relasjonell."*⁵³

Denne definisjonen passer bra som en overgang til nærhetsetikken til Løgstrup og den etiske fordring. Men først må jeg se på hvordan snill kan brukes som begrep i holdningsetikken. Dette er så langt den teorien som synes å passe best til anvendelsen av begrepet snill. Er det mulig å kalle snill en holdning? Hvis snill kan være en egenskap på lik linje med omsorg, ærlighet og omtanke, bør vi dyrke den frem og oppmuntre til snillhet. Om snill kan være den holdningen jeg inntar i møte med andre, og er den egenskapen jeg tar med meg inn i fellesskapet med andre, kan det føre til noe annet enn positivt. Men så blir spørsmålet, kan ordet snill verifiseres som et begrep eller en holdning som har noe for seg. Om vi holder oss til definisjonen som snill og god, vil det fungere godt. Men ser vi på dette i form av et case blir det igjen vanskelig. For igjen vil jo spørsmålet bli hvem man kal være snill i

⁵¹Asheim: Hva betyr holdninger Tano Aschehoug 2007:26

⁵² Asheim: Hva betyr holdninger Tano Aschehoug 2007:296

⁵³ <http://www2.dmmh.no/~ses/index.php?aut=&vis=47&nid=1&engelsk=0>

mot. Snill vil heller ikke gi en føring på hvilket hensyn som skal komme først i forhold til et dilemma, bare at det er en god holdning inn i refleksjonen. Da kan det kanskje være slik som Sando tolker Asheim:

” Holdningen fungere som en slags metaetikk, det vil si en etikk som ligger før eller over de andre etiske tilnærmingene vi kan gjøre. Asheim sier at ”et etisk resonnement vil..kunne være defektivt (=mangelfullt) dersom ikke holdningsaspektet er trukket inn i alle faser”⁵⁴

Snill som holdning vil etter denne definisjonen av holdningsetikken kunne fungere. Men er det anvendbart som en teori, noe vi kan lære bort til for eksempel elever? Er det mulig å si at før vi går i gang med å diskutere etiske dilemmaer, må vi innha en grunnleggende snill eller god holdning til problemstillingen, og det i alle fasene av den. Jeg som lærer kan bestemme meg for at jeg vil være en god lærer og et godt medmenneske for mine elever. Å ha som overordnet mål å se den enkelte elev og dens behov, å være lydhør for et og et menneske blant de flere hundre man er i sammen med i løpet av noen skoletimer og dager er en holdning jeg kan og skal innta. Er jeg snill for det? Det er vanskelig å ubetinget si at det gjør meg til en snill lærer, men det skal og godt gjøres å motstride dette. Så om holdningen min er å være snill, vil det ligge til grunn for de andre etiske valgene jeg skal ta.

3.3.5 Nærhetsetikk

Etikk er ikke to forskjellige bud, et påbud og et forbud. Etikk er noe som gjennomsyrrer alle menneskelige forhold. Alle mennesker lever for andre i større eller mindre grad, og alle relasjoner vi har til andre mennesker gjør at vi vil ha en viss innflytelse og makt over disse. *”Vi holder alle litt av et annet menneskes liv i våre hender”* sier Løgstrup. I våre relasjoner til andre, treffer den etiske fordring oss og kaller oss til å handle rett. Det er ikke vi selv som lager agendaen, det er vår neste. Vår neste er viktigere enn oss selv, uten at vi skal bli selvutslettende og uten egne verdier av den grunn. Men det viktigste vil til enhver tid være hva som er best for min neste.

⁵⁴ Asheim: Hva betyr holdninger Tano Aschehoug 2007:296

⁵⁴ <http://www2.dmmh.no/~ses/index.php?aut=&vis=47&nid=1&engelsk=0>

Den etiske fordringen:

"Så vist som et menneske med den tillid, det viser eller begærer, giver mer eller mindre af sit liv i den andens hånd, så vist hører fordringen om at tage vare på det liv med til vor tilværelse sådan som den nu engang er. Hvor meget eller hvor lidt der står på spil for et menneske i den tillid, det viser, er selvsagt uhyre forskelligt. Det beror på mange forskellige faktorer, på den enkeltes psykiske konstitution og øjeblikkelige befindende, på situationen, der ikke mindst er bestemt af, hvem og hvordan den anden er. Men hvorom alting er, betyder det, at der i et hvilket som helst møde mellom mennesker ligger en udtalt fordring, uanset under hvilke omstændigheder mødet finder sted og hvilken karakter det har"⁵⁵

Fordringen er utalt. Den uttales ikke av det andre mennesket, den står ikke nedskrevet noe sted, og det er ikke normer og regler som forteller oss hva fordringen er. En av fordringens utfordringer er at den ikke sier noe spesifikt om hvordan vi skal forholde oss til den andre. Det er ikke snakk om at vi her skal overlate til den andre, uten videre å bestemme hva som ligger i fordringen. Ofte vil den heller ikke falle sammen med hva den andre ønsker, men fordi man til enhver tid må tenke hva som vil være det beste for den andre, ikke bare på kort sikt, men på lang sikt, blir utfordringen enda tydeligere.

"Forholdet kan være en eneste utfordring til meg om å gå i mot hva det andre mennesket forventer og ønsker, fordi det er det tjent med. Utfordringen blir altså at jeg alene vet bedre enn den andre hva som er til det beste for ham".⁵⁶

Løgstrup sier videre at det som oftest regnes som godhet – ved å ikke konfrontere og å være ettergivende ikke er en god basis for et oppriktig forhold. Fordi det ikke er uttalt hva fordringen faktisk er, vil den også utarte seg forskjellig fra relasjon til relasjon, men i enhver relasjon vil den oppstå. Løgstrup viser til en kritikk av Kants etikk som han selv ikke er uenig i. Når Kant snakker om det autonome, selvstyrende mennesket, var dette i ferd med å overskygge hele etikken. Etikken oppstår jo nettopp i møte med andre mennesker, og ikke i dannelsen av seg selv og i møte med det andre selvdannede mennesket. Allikevel er det en viss fare for at man prøver å overta den andres selvbestemmelse, ved makt.

"Like urimelig er det at det ene mennesket, for den makten er verken delegert eller definert av gjeldende lover og tjener heller ikke til å beskytte tredjeperson. Kontrasten ligger i at ethvert menneske er et selvstendig og ansvarlig individ – og at vi uunngåelig og i vid utstrekning er henvist til hverandre. Slik at våre innbyrdes forhold på den mest umiddelbare måte er maktforhold, enten det nå er den andres stemning

⁵⁵ Løgstrup K.E. Den etiske fordring, Forlaget Klim, 2010:27

⁵⁶ Løgstrup K.E. Den etiske fordring, Forlaget Klim, 2010:31

*eller skjebne som ligger i våre hender. (...) Ansvaret for den andre kan aldri gå på å overta hans eget ansvar.*⁵⁷

Løgstrup gir altså ikke et svar eller et sett verdier i den etiske fordring, og det er det som vanskeliggjør å formidle ham, og omsette han i praksis. Hva betyr den etiske fordring for den enkelte av oss – og hva skal vi gjøre i møtet med den andre?

*"Den etiske fordring uttales ikke av de sosiale normer. Også i den forstand er den taus.(..) Det Løgstrup vil ha fram er at den etiske fordring verken er identisk med nestens eller samfunnets krav. Fordringen sier at vi skal ta vare på det liv som blir lagt i vår hånd, men hvordan vi skal gjøre det, sier den ikke noe om"*⁵⁸

Vi må ikke være selviske, vi må ikke sette våre egne ønsker og lyster foran vår nestes. Vi må heller ikke utelate de som ikke er våre nærmeste eller de som ikke er gode mot oss. *"Vi er ikke bare utlevert til hverandre i tillit men også i mistillit. (..) jeg må også ta vare op den fremmede og fiendes liv, i den grad jeg har det i min hånd. Fordringen er ikke gjensidig, den er ensidig."*⁵⁹ Når han videre snakker om de spontane livsytringene forenkles ikke teorien hans, men det sier mye om menneskesynet hans. Det Løgstrup kaller de spontane livsytringer er tillit, barmhjertighet, medfølelse, talens åpenhet og håp. Disse ligger naturlig i oss, hevder han, og som ikke er tillærte ferdigheter eller pålagte normer eller verdier. Talens åpenhet ligger i talen og ikke hos taleren. Skal vi lyve, må vi konsentrere oss, fordi det ligger i talens natur å snakke sannferdig. Skal vi ikke vise barmhjertighet, må vi ta et bevisst valg, fordi vi i kraft av å være mennesker, naturlig vil vise barmhjertighet. Holder noen på å drukne, hopper vi i vannet for å redde vedkommende.

*"I det øyeblikket vi er barmhjertige ut fra andre hensyn eller med andre mål for øyet, går det skår i barmhjertigheten. (..) Barmhjertighet med baktanker er ikke barmhjertighet. Vi kan være barmhjertige, men vi kan ikke bruke barmhjertigheten til andre ting uten at den går i stykker. (..) Vi kan fullbyrde eller knuse de spontane livsytringer, men vi kan ikke forandre deres karakter."*⁶⁰

Er det slik at jeg må planlegge og tenke meg om for ikke å være snill? Må jeg kjempe en kamp mot mine livssytringer når jeg utfører en ond handling, baktaler noen, sårer eller på andre måter ikke er snill. For de aller fleste mennesker tror jeg det stemmer. I utgangspunktet vil vi mennesker godt, de aller fleste av oss ønsker å gjøre det gode. Vil man ikke det, kan man få diagnoser som sosiopat, psykopat, autist og lignende.

⁵⁷ Løgstrup K.E. Den etiske fordring Cappelen 1999:50 (norsk oversettelse)

⁵⁸ Christoffersen S.Aa Etikk, eksistens og modernitet, Tano Aschehoug, 1999:38

⁵⁹ Christoffersen S.Aa Etikk, eksistens og modernitet, Tano Aschehoug, 1999:39

⁶⁰ Christoffersen S.Aa Etikk, eksistens og modernitet, Tano Aschehoug, 1999:24

Det strider mot menneskets innerste natur å ikke være snille, allikevel kan det virke som mange velger å gå den veien, men da for å oppnå goder for seg selv. Om mennesker rundt oss vil oss vel, kan det være lett å bli manipulerende og egoistiske. Noen vil til og sjekke hvor langt man kan gå før den andre vil protestere. Slike mennesker som ser på dette som en utfordring, er ikke snille. Man kan godt unnskyldes de med usikkerhet, vond barndom, osv, men snille? – nei. Hver dag møter vi fremmede mennesker med tillit og åpenhet, vi går uten frykt nedover gaten, uten tanke for å bli slått ned eller ranet. Stopper noen oss for å spørre om noe, svarer vi som best vi kan, uten å lure noen. Dette er normalen. Dette er slik vi mennesker er, naturlig tillitsfulle. Det vonde skjer når noen bryter dette mønsteret. Når mennesker vi i tillit til utleverer oss til, gjør oss sårbare overfor, og lettangripelige, og noen misbruker denne tilliten, da møter den andre godhetens motstykke – nemlig ondskapen. Hvordan skal vi mennesker ruste oss mot den? Hvilken verden får vi om vi skal møte alle med mistillit og tvil, med frykt og redsel? Og hva slags mennesker blir vi da. Noe av etikken er så innarbeidet i oss at den ikke trenger noen form for refleksjon. Vi vet at vi ikke skal stjele. Om det er fordi det er en etisk norm eller fordi det er en lov som forbyr det, spiller i grunnen ikke så stor rolle. Fordi vi lever i Norge, under norske forhold, har vi lært at vi ikke tar noe som ikke tilhører oss. Allikevel stjeles det masse, hver dag, også i Norge. Ikke alle synes at det er så viktig å overholde loven, eller velger å ikke gjøre stjeling til et moralsk eller etisk spørsmål. På samme måte vet vi at normer og lover er foranderlige, og det kan enten dreie seg om kultur eller religion eller rett og slett erfaringer mennesker gjør seg som endrer etikken. Radiokanalen P4 sendte et innslag der tre afrikanske gutter/menn ble intervjuet angående voldtektbølgen som herjer Oslo for tiden. Jeg tar med deler av intervjuet her, fordi det viser så tydelig mitt poeng om kulturelle forskjeller:

” P4:Det du sier er at norske jenter ber om å bli voldtatt?

- *Ikke ber akkurat, men når de går ute neste helt nakne og drikker seg drita fulle i Frognerparken eller drar på fest sammen med noen kamerater, og så klager de over å bli voldtatt? Det er deres feil. sier 26-åringen fra Somalia.*

- P4:Men selv om de går lettkledde og drikker seg fulle så ber de jo ikke om å bli voldtatt?

- *Nei, men mange av utlendingene her er ikke vant til dette der hvor de kommer fra. De er ikke vant til at jenter går kledd som de vil, så kanskje tolker de det litt feil, skjønner du?*⁶¹

⁶¹ <http://www.p4.no/story.aspx?id=272134>

Ingen menn oppvokst i Norge, med norske tradisjoner ville uttalt noe slikt, men utdraget viser at det er enorme kulturforskjeller blant oss. Vil det da si at de afrikanske mennene som her ble intervjuet har en dårligere moral og etikk enn det vi andre har, eller handler det rett og slett om uvitenhet og mangel på dannelse. Det er i sånne situasjoner det er lett å bli navlebeskuende når vi snakker om etikk. Løgstrup hadde selv opplevde motgang og grusomheter, og likevel fastholder han sin etikk om den annen. Men når vi (jeg) som lever så beskyttet her i Norge, møter barn og ungdommer som har en helt annen kulturell bakgrunn, en helt annen bagasje, og erfaringsmessig har lært å ikke stole på noen, ja da må vi tenke annerledes. Det krever en stor porsjon fornuft og kunnskap men kanskje enda mer empati. Jeg kommer mer innpå dette temaet i neste kapittel, men tar med et lite utdrag fra Asheim som viser det jeg er inne på her.

*"Vetlesen taler om at evnen til empati er inngangsporten til "the domain of the moral" Kjærlighet eller medlidenhet vil hver for seg være for sterke og for begrensede følelser til å kunne tillegges denne funksjonen. (..)Med empatien er det plass til både følelser og fornuft"*⁶²

3.3.6 Refleksjoner over kapitlet

I dette mangfoldet av etiske teorier er det lett å bli forvirret når man selv skal ta stilling til hvilken retning man selv tenker. Er jeg konsekvensetiker, pliktetiker, kanskje sverger jeg til holdningsetikken eller er det Løgstrups ontologiske tankegang som vil inspirere og veilede meg ved etiske dilemmaer? Trenger vi disse etiske modellene, eller skaper de bare større forvirring og frustrasjon. Kan vi gjemme oss bak en av modellene og "skylde på" denne, når vi tar en etisk beslutning? Ivar Asheim svarte slik på dette spørsmålet i en artikkel: *"Etiske modeller kan fort bli en fristelse til benveier eller selvbedrag. Det finnes knapt den ting som ikke kan legitimeres ved en eller annen etisk teori."*⁶³ Like fullt er han ikke i tvil om at de etiske modellene har en viktig funksjon, men at vi kan bruke dem opp mot hverandre, la de eliminere eller komplimentere hverandre, slik at vi kommer frem til best mulige løsninger. Dette utdraget fra samme artikkel viser hvordan vi tar i bruk flere modeller samtidig.

⁶² Asheim: Hva betyr holdninger Tano Aschehoug 2007:242

⁶³ www.religion.no/wp-content/uploads/tidsskrift/etiskmodell.html

”I våre resonnementer og argumentasjoner anvender vi daglig både formålsetiske uttrykksmåter («Vi må bevare naturen». «Vi må stå sammen om å arbeide for fred»), pliktetiske regler («Du skal ikke stjele», «ikke lyve»), holdningsetiske krav («Vi må kunne forutsette at folk er ærlige», «er rettferdige») og fenomenologiske vesensnormer («Fusk i forskning strider mot vitenskapens vesen». «En sann venn svikter ikke i nøden»).”⁶⁴

Det er dette vi må ta med oss inn i undervisning om etikk. Det handler ikke om å finne en teori og støtte seg til i etiske spørsmål. Vi må bruke alle sammen for å komme frem til best mulig løsning på et etisk dilemma. Noen ganger vil vi oppleve at problemet er like vanskelig, for ”til lags å alle kan ingen gjera”, men vi kan i alle fall vite med oss selv at vi har prøvd etter beste evne å ta stilling til problematikken, med de verktøyene etikken gir oss.

4 Snill – moralsk undervisning

”Moralsk oppdragelse står sentralt i pedagogisk sammenheng. Gjennom formidling av normer og verdier bidrar vi til å forme de personligheter som skal bære morgendagens samfunn. Få sider ved pedagogisk virksomhet har så klare samfunnsmessige konsekvenser som den moralske oppdragelsen.”⁶⁵

Når vi driver undervisning i skolen, skal læreren i faget religion og etikk være formidler av faget. Vi skal undervise så saklig og redegjørende som mulig, vi skal ikke være forkynnende innenfor en religion, og det er viktig at vi uansett religion, underviser fra et ”utenfra-perspektiv”. KRL-faget i barne- og ungdomsskolen fikk hard medfart i Den europeiske menneskerettighetsdomstolen som slo fast at faget stred mot menneskerettighetene. Faget ble så endret til RLE – religion, livssyn og etikk, der vekten på kristendomsundervisningen skulle bli mindre.

”Skolen må ta mobbing blant elever mer alvorlig – lærerne må ta affære når de mistenker at elevene kan være utsatt for mishandling eller overgrep.”⁶⁶

Kanskje er det slik at begrepet snill ikke hører innunder etikken, men under moralundervisningen, eller bedre under moralsk undervisning som Afdal kaller det. Moral er ikke et populært begrep å bruke, for ikke å snakke om å være

⁶⁴ www.religion.no/wp-content/uploads/tidsskrift/etiskmodell.html

⁶⁵ Imsen Elevens verden Universitetsforlaget 2005:473

⁶⁶ Afdal, Haakedal, Leganger – Krogstad, Tro livstolkning og tradisjon, Universitetsforlaget 2001:258

moraliserende. Etikk er in, hevder Afdal, men spør samtidig om moral er ute. *Som han sier*

*"Det ligger ingen stor prestisje i å være moralist. Å diskutere moral er ikke like problemfritt som å diskutere etikk. (..) Faren er opplagt. Ved å snakke om etikk og ikke moral risikerer vi å bruke et uforpliktende språk, fjernt fra våre erfaringer"*⁶⁷

Om det etiske språket og de etiske diskusjonene ofte ligger langt utenfor folkespråket, ligger det å snakke om moral for nært og blir for personlig. Vi skjønner og vet hva vi snakker om når vi snakker om moral, men det er ofte noe vi ikke ønsker å diskutere med andre. Ikke vil vi bli moralisert for og ikke ønsker vi å virke moraliserende overfor andre. Det er lett å fordømme andres moralske praksis, men ikke å konfrontere noen med det. Fordømmelsen vil vi ha for oss selv. Like fullt er vi redde for andres fordømmelse og moralpreken. Spørsmålet er om det er riktig i et samfunn å avstå fra å snakke om moral. For at vi skal bli gode moralske mennesker, må vi vite hvordan vi kan bli det. Definisjonen av hva som er god moral vil være avhengig av konteksten; det være seg kulturell og religiøs bakgrunn, eller for eksempel politisk. Etter Søviknessaken, Birkedalsaken og nå senest Holstadsaken, som alle tre rommer avvikende oppførsel av seksuell karakter, ser vi at det nok er rom for en annerledes moralsk praksis i Frp enn i for eksempel KrF. Hendelsene blir til skandaler når de oppdages, men at så mange mennesker i ledende politiske verv innenfor et parti har en "umoralisk" tendens, viser at konteksten for hva som er akseptert og ikke akseptert oppførsel er ulik. Allikevel er nok trenden i Norge ganske lik, og avskyen er stor når slike avsløringer blir gjort. Det er verdt å legge til her at samtlige av disse tre uttalte at de fikk stor støtte fra partifeller da det stormet som verst. Det kan tolkes dit hen at de støttende ikke syntes overtredelsene var så store, men det kan selvfølgelig også forklares med at de valget å støtte noen som har det vondt og som trenger en venn når det stormer som verst. Å moralisere har en negativ klang, og man er redd for å kaste stein fordi en selv sitter i glasshus. "Heller ikke jeg fordømmer deg, gå bort og synd ikke mer"⁶⁸, sa Jesus til kvinnen som var tatt i ekteskapsbrudd. De "rettferdige" gikk slukøret bort, for det ble ingen steining den dagen. Jesus viste her at tilgivelse og oppfordring til et nytt liv fikk et helt annet utfall enn hva moralistene hadde håpet på. Samtidig var Jesus på ingen måte nådeløs mot

⁶⁷ Afdal, Haakedal, Leganger – Krogstad, Tro livstolkning og tradisjon, Universitetsforlaget 2001:261

⁶⁸<http://www.bibel.no/sitecore/content/Home/Hovedmeny/Nettbibelen/Bibeltstekstene.aspx?book=JHN&chapter=8>

de som satte seg selv over andre, eller så flisen i sin brors øye, men ikke bjelken i sitt eget. Viser disse eksemplene at Jesus var i mot moralisering, og er det derfor vi ikke ønsker å være moralister. "Gjør som jeg sier, ikke gjør som jeg gjør", er et uttrykk som passer godt for de fleste av oss. Også I NT finner vi noe lignende: "*Det gode som jeg vil, gjør jeg ikke, men det onde som jeg ikke vil, det gjør jeg.*"⁶⁹

*"Hvis vi ønsker en "pedagogisk moral", en verdiformidling som har betydning for elevenes faktiske holdninger og liv, må den omfatte moral så vel som etikk. (..) Moral er altså ikke "noe" som skal overføres til "ikke-moralske" elever. Det dreier seg mer om å forstå, vurdere og forbedre egne handlinger og holdninger. Det betyr at moral ikke kan profesjonaliseres slik etikk kan."*⁷⁰

I kapitlet moralundervisning og moralsk undervisning i boken Tro, livstolkning og tradisjon av Afdal m.fl snakkes det om tre typologier for moralsk dannelse, der man deler disse inn i a) normbasert moraldannelse, b) verdibasert etikkundervisning og c) holdningsbasert moraldannelse. (Afdal m.fl. 275) Dette er en inndeling der den normbaserte moraldannelsen bygger på normer og plikter slik vi finner det i regel- og pliktetikken. I den normbaserte moraldannelsen vil vi finne regler for hva vi skal gjøre, hva vi bør gjøre og hva vi ikke må gjøre. Vi kan si at her handler det om grensesetting, og så lenge man ikke gjør det man ikke må gjøre, og gjør det man skal, står man ellers fritt. Hva disse reglene eller normene bør være, sies det lite om, men det kan dreie seg fra at man ikke skal drive hærverk, til at man må plukke opp søppel. Den norske skolen, uansett på hvilket trinn har retningslinjer for hva som er lov og ikke. Ordensreglement kalles dette og elevene vet at om det brytes vil det straffes på en eller annen måte.

Den verdibaserte etikkundervisningen har sine røtter i konsekvensetikken der resultatet er det viktigste.

*"For å vurdere om resultatet er godt eller dårlig er det avgjørende med en verditeori. Verdiene er målet, handlingene er midlene. Det springende punkt er en avklaring av gode og mindre gode verdier."*⁷¹

Det Afdal m. fl her kaller det springende punkt, er nettopp kjernen i min oppgave. Hvilke sett med verdier er gode, og hva skal vi formidle til elevene? Hvordan kan vi formidle uten å være indoktrinerende, manipulative og moraliserende? Det er nesten

⁶⁹ <http://www.bibel.no/Hovedmeny/Nettbibelen.aspx?book=ROM&chapter=7&verse=19>

⁷⁰ Afdal, Haakedal, Leganger – Krogstad, Tro livstolkning og tradisjon, Universitetsforlaget 2001:262

⁷¹ Afdal, Haakedal, Leganger – Krogstad, Tro livstolkning og tradisjon, Universitetsforlaget 2001:277

umulig for en lærer å skulle være meningsfull når man samtidig skal være tilnærmet meningsløs. Jeg synes det er viktig at alle skal lære om begrepet snill, bruke begrepet snill, og bli/være snille. For meg er det et sett med verdier som den norske stat trenger hos sine innbyggere. Hvordan kan jeg formidle disse verdiene om jeg ikke mener det jeg sier. I etikken snakkes det om det gode liv. For å få det gode liv, må vi gjøre det rette. OK – hva er det rette? Om jeg sier til mine elever i VG3 at for å få det gode liv, til å leve det gode liv, til å leve i det gode liv, ligger nøkkelen til alt dette i menneskerettighetene. I VG3 er uttrykket velkjent og de fleste vet hva det dreier seg om, nemlig noe som gjelder for alle mennesker i hele verden, og som er blitt bestemt og vedtatt av FN. Så langt, alt bra. Men, hva gjør det med den enkelte elev? Menneskerettighetene er det ingen som har innsigelser på, de er vel og bra, men angår det egentlig meg? Knyttet opp mot disse normene, blir etikken fjern med engang. Dette er skolestoff, som kun de flinkeste elevene fanger opp. Men om jeg sier at om du er snill, får du det gode liv, da skjønner elevene hva vi snakker om. De vet hva snill betyr. De vet at snill er det som er trygt, som bestemor, barne-tv og kanskje mamma. Godt og kjedelig, kanskje, men i alle fall godt. Kanskje er ordet, slik det blir brukt i dag, for lite akademisk. Kanskje vil det ikke kunne yte rettferdighet til det gode, det rette, som tross alt er innarbeidet som etiske begrep blant alle som befatter seg med etikk. Hva med å bruke ordet snill når vi snakker om moral. Den tredje typologien som nevnes er holdningsbasert moraldannelse. Vi ser av navnet at her dreier det seg om holdningsetikk som basis.

*"De gode karakterer kjennetegnes av gode holdninger. (..) Menneskers holdninger er synlige for andre først og fremst gjennom handling og synlig hensikt. Kroppsspråket avslører ofte våre egentlige holdninger. Å lære etiske begreper og etisk argumentasjon er derfor ikke nok. Først når vi blir oppmerksom på og lærer å tolke andres og eget kroppsspråk, oppnår vi en mer helhetlig moralsk forståelse."*⁷²

Vi må forstå den innvirkningen vårt eget kroppsspråk har på andre mennesker, og vi må lære oss å avkode andres kroppsspråk, slik at vi ser "den andre" bedre. Typisk problematikk er at et mobbeoffer vil svare at det går bra, når noen spør, men leser vi alt det uutalte personen forteller oss, kan vi lettere handle til hjelp for vedkommende. Snakker vi om fysiske overgrepssaker, er kanskje ikke nær fysisk kontakt det som blir best mottatt av offeret, men det betyr ikke at vedkommende ikke ønsker kontakt eller hjelp. Vi må da finne andre innfallsvinkler til å møtes mentalt. Tårer er for mange et vern og et våpen. Noen gråter lett, andre gråter nesten aldri, og i allefall ikke i

⁷² Afdal, Haakedal, Leganger – Krogstad, Tro livstolkning og tradisjon, Universitetsforlaget 2001:279

andres påsyn. Noen gråter for å få medfølelse, noen gråter for å avslutte en situasjon. Noen gråter av sinne og noen av skam. Tårer er ikke bare tårer, og vi som voksne; lærere, foreldre eller sosialpedagoger må lære oss disse forskjellene sammen med andre tegn.

*"En viktig forutsetning for at vi skal utvikle de snille sidene våre, er at vi forstår hvorfor vi gjør som vi gjør – at vi tilegner oss økt selvinnsikt. Når vi får øye på årsaken til at vi ikke gjør det gode, kan vi raskere forsøke å forandre oss."*⁷³

Her sier Einhorn at vi må bli bedre kjent med oss selv, vite hvorfor vi handler som vi gjør, og så evaluere og forbedre oss. Det er ingen tvil om at Einhorns menneskesyn er positivt. Mennesket, bare man kjenner seg selv godt nok, vil gjøre det gode, fordi det er et menneske.

4.1 Mobbing

Når jeg skal skrive en oppgave om snill, det å være snill, kommer jeg ikke utenom de områdene hvor vi ikke er snille. Et hovedområde her er problematikken rundt mobbing og trakassering. Vi vet at det i både ungdoms- og voksenkulturen forekommer utestengelser og former for mobbing. I tillegg har vi den senere tid fått en ny form for mobbing, eller en ny måte å ikke være snille med hverandre på, og det er i gjennom de sosiale mediene. Dette er en arena som først og fremst de unge håndterer på en fortreffelig måte, og jeg er på ingen måte en talskvinne mot sosiale medier. Jeg synes det er en fantastisk mulighet til å holde kontakt med venner, og å kommunisere på en enkel måte. Vi kan allikevel ikke se bort i fra det faktum at mobberne har fått en ny arena og utføre sine handlinger. Mange oppdager til sin store forskrekkelse at de har blitt "tagget" i bilder de selv aldri vil lagt ut, noen blir filmet i smug og filmene publisert og utsagn og diskusjoner om personer florerer på nettet. I den virkelige verden må mobberne i alle fall møte sine ofre, men i "cyberspace" kan denne mobbingen foregå mer eller mindre anonymt, og mer eller mindre konfronterende. Det er en tilbøyelighet hos mennesker å ville ha makt over hverandre, og dette ser vi også utfolde seg på internett. Det er mange metoder å gjøre dette på, og et eksempel er at man lager en gruppe på Facebook der medlemmer blir invitert på fest, og hvor det foregår åpne diskusjoner om hvem som skal få komme, og eventuelt hvorfor noen ikke får komme. Ikke bare blir

⁷³ Stefan Einhorn, *Kunsten å være snill* Lille Måne 2006:61

vedkommende utsatt for ydmykelsen av å ikke bli bedt på fest, men "hele verden" får vite hvorfor.

"Tall fra Senter for atferdsforskning viser at tilfellene av digital mobbing øker kraftig. Tidligere var det flest gutter som var mobbere. Med tilgang til internett viskes skillet mellom gutter og jenter ut. (..) En stor forskjell på "tradisjonell mobbing og digital mobbing er at mobbeofferet ikke har noen frisoner. (..) Den digital mobberen kan plage offeret sitt døgnet rundt"⁷⁴

De som utfører slike handlinger er ikke snille, og det er heller ikke intensjonen. Ofte er det de "kuleste" barna og ungdommene som gjør dette, og som regel får de utfolde seg ustraffet. "Ofrene" her orker ikke i tillegg til å bli utestengt også bli omtalt i offentligheten i ettertid å bli omtalt som tapere og sladrehanker og bli gjort til syndebukker om noen blir refset. Snille barn ville ikke gjort dette. Snille barn ønsker det beste for andre, og ønsker å bidra slik at flest mulig har det bra, eller at så få som mulig har det vondt. Hvorfor er ikke slike personer kule, hvorfor er det ikke slike som får status og som blir de mest populære barna?

Det er ikke noe nytt at de snille ikke er de som har høyest popularitet, og her mener jeg at vi må jobbe for en holdningsendring blant barn og unge. Alle ønsker seg snille venner, i alle fall noen som er snille mot dem selv, og alle ønsker å bli tatt på alvor og få være inkludert. Ingen av mobberne ønsker selv å bli mobbet og ingen av plageåndene ønsker selv å bli plaget. Men makt ønsker de fleste seg, i større og mindre grad. Og makt får man ved å stille seg over andre mennesker og jo flere undersåtter man har, jo mer makt har man. Dette er mekanismer som barna lærer allerede i barnehage og i hjemmet. Særlig om man er en del av en søskenflokk. Hierarkiet råder overalt, og en del av den uformelle sosiale læringen er å "finne sin plass" i sitt område.

For å bekjempe dette har vi i Norge gjort noen grep som jeg vil se nærmere på. At ondskapen finnes vet vi, men hvilke uttrykk den tar er ofte forskjellig. Et stort tema i skolen er mobbing og i år kom statsministeren opp med et manifest mot mobbing.

⁷⁴ Gjøsund, Huseby Psykologi 2 Cappelen Damm 2011:301

Mobbing er ondskap satt i system er min påstand, og hvordan skal vi bekjempe dette? Hva er mobbing?

Ordet mobbing kommer fra det engelske ordet "mob" som i det engelske språket blir brukt om litt større grupper, folkehoper eller masser hvor enkeltindividene har noe med hverandre å gjøre, f eks en felles målsetting eller en felles aktivitet. (...) Olweus har karakterisert en mob som ei gruppe hvor medlemmene har såpass mye til felles i atferd og følelser at vi kan snakke om en lik handlingstendens, at mobben fungerer på et lavere og mindre fornuftig nivå enn medlemmene ville ha gjort hver for seg samt at medlemmene har følelsesmessige opplevelser knyttet til mobbens handlinger.⁷⁵

4.1.2 Manifest mot mobbing

På vegne av regjeringen signerte statsminister Jens Stoltenberg dokumentet Manifest mot mobbing 27.01.2011. Samtidig ble startskuddet for en kampanje mot digital mobbing markert. *"Manifestet skal gjelde for fire år framover og legger stor vekt på å forankre mobbearbeidet sterkere lokalt.⁷⁶*

Her legger man stor vekt på å forankre antimobbearbeidet både sentralt men først og fremst lokalt. Stadig vekk hører vi om barn som blir mobbet i barnehage, om elever som blir mobbet i skolen, om lærere som blir mobbet av elever på skolen, om vernepliktige som blir mobbet i det militære og om voksne som blir mobbet på arbeidsplassen. Legger man sammen alle faktaopplysningene om mobbing er det ingen tvil om at en antimobbekampanje og et tilhørende manifest er på sin plass.

Er det da slik at mobberne er flere enn før, at de er ondere nå, og at samfunnet vårt ikke klarer å få bukt med mobbing. Hvem sitt ansvar er det at noen blir mobbet? Tidligere var det hjemmet og de ansvarlige voksne som tok seg av disse problemene, men i takt med velferdsstatens ønske har også disse sakene blitt et statlig anliggende. Hva skal så til for å forhindre mobbing, og hvordan skal man løse dette problemet? Hvor skal man starte, og hvem skal man starte med?

⁷⁵ Pettersen Reidar J. (red) Mobbing i barnehagen, Sebu forlag 1997:13

⁷⁶ [Lenke til manifest mot mobbing 2011-2014](#)

Å jobbe med etikk og moral, holdninger, sinnelag og respekt er vel uten tvil et sted å starte. Etikken gir oss kjøreregler for hvordan vi skal handle i praksis. Her lærer vi om å gjøre det rette og det gode, ha det rette sinnelag og møte våre medmennesker. Retningslinjer som Gjensidighetsprinsippet, Den gyldne regel, Nestekjærlighetsbudet og også De 10 bud, vil noen hevde, er i sammen med FN`s menneskerettigheter et godt utgangspunkt for å heve og håndheve etikken og moralens standard.

Gjør mot andre det du vil at andre skal gjøre mot deg – er et flott prinsipp å leve etter, og mange av verdens religioner og livssyn støtter et slik prinsipp. Men hvilke begreper legger vi inn i etikken vi forkynner? Nå snakker jeg ikke om pliktetikk, konsekvensetikk eller holdningsetikk på et formalt grunnlag, men når vi snakker med for eksempel barn og unge. Du må gjøre det rette, mennesket er et mål aldri et middel, og andre etiske kjente fraser står godt, men er de håndgripelige for målgruppen?

"En tilnærming er å betrakte mobbing som et sosialt fenomen, hvor trakasseringen skjer som ledd i maktutøvelse fra en enkelt person eller gruppe av personer for å oppnå eller opprettholde en viss status i elevflokket. Mobbing blir dermed en iscenesatt maktdemonstrasjon, hvor "regissørene" opplever at de oppnår sin hensikt ved å plage andre. Slik mobbing kan være utspekulert, og kan være vanskelig å komme til livs fordi hovedaktørene gjerne er "pene" barn som ikke passer inn i det typiske bildet av en som mobber. Ikke desto mindre er også dette en form for utilsiktet læring om maktforhold mellom mennesker."⁷⁷

Hva med å gjeninnføre ordene snill og slem? Jeg vet at det er kontroversielt, og at veldig mange vil protestere mot å kalle noen for slemme. Snill og slem er knapt nok brukt lenger, og om de brukes, er det ofte i andre betydningsformer enn det jeg tenker på. Et barn som sover hele natten er et snilt barn, men et barn som gråter hele natten er jo ikke et slemme barn? Man kan være så snill at man grenser til å være dum, naiv og utnyttet – altså dumsnill. Men hva med de som er dumslemme? Det ordet brukes ikke. Går man språket nærmere i sømmene her ser man at ordet snill ofte brukes i en tilnærmet negativ betydning, mens ordet slem er i ferd med å bli borte fra det norske språket. Hva med å gjeninnføre disse ordene i den forstand at

⁷⁷ Imsen Elevens verden Universitetsforlaget 2005:143

snill er snill og slem er slem. Hører vi om barn som har mobbet andre, sier vi ikke at barnet er slem, men at det gjorde uheldige ting, at det føler seg misforstått osv. Vi prøver å se årsakene til handlingen, for å finne forklaringen der. Ingen vil finne på å si at barnet er slem, ondt eller dumt. Slik sier man ikke. Men hvorfor gjør vi ikke det? Om et barn mobber eller erter et annet barn – er ikke barnet da slem? Er det ikke slem å erte noen for utseende, raser, klær osv? Mobbing er jo til og med ondskap satt i system, påstår jeg. Det at et eller flere mennesker over tid bevisst og med overlegg plager andre er jo direkte slem. La oss da kalle disse for slemme.

Å være kul er et nytt ord i det norske språket. Her ser vi en norvagisering av ordet cool fra amerikansk slangspråk. Å være kul betyr at man er godtatt av en gruppe mennesker som opplever seg selv som kule. Når man er kul har man makt. Denne makten består ofte i at man har makt til å kontrollere og påvirke andre, både positivt og negativt. Er man en del av en kul gjeng, kan man også bestemme at andre ikke er kule, eller ukule som er begrepet som blir brukt. Er man ukul, kan de kule gjøre hverdagen vanskelig for en. Er det da slik at de kule også er de slemme? Ikke alltid, og her kommer det selvsagt an på miljøet man er en del av.

I dag finnes det så mange grupperinger både blant små og store barn og ungdommer. Disse kan bestå av samlet etnisitet, religions- eller livssynstilhørighet, politisk ståsted, kulturelle og musikalske likheter osv. De aller fleste mennesker ønsker å tilhøre en gruppe, en vennegjeng osv. Som oftest finner man noen man føler seg vel med, og som man ønsker å identifisere seg med. De som faller utenfor gruppene er de mest utsatte – for mobbing, ensomhet og identitetskriser. Samfunnet danner også grupperinger av mennesker. Med dette så mener jeg at allerede fra barnehagen av blir barn plassert i grupper, på skolen er det klasseinndelinger, lekegrupper osv. Senere i skolesystemet finnes det arbeidsgrupper, kollokvier osv. I arbeidslivet kan sjefen sette sammen prosjektgrupper og andre former for interne gruppeinndelinger. Mennesket som vesen er sosialt, og de aller fleste klarer og til og med liker og foretrekker å være i grupper. Grappa kjennes trygt, og det er et sted der du hører hjemme, gitt deg av ytre omstendigheter. Men hva med den som ikke klarer å være en del av en slik gruppe, eller som ikke får "lov". Ikke formelt selvsagt, men

som faller utenfor eller blir holdt utenfor. Her er vi igjen inne på dette med ondskapsfullhet, og det å være slem.

Hvem har ansvaret for at barn skal være eller lære å være snille? Ønsker vi et samfunn med snille barn og ditto snille voksne? Kan samfunnet vårt tjene noe på det, eller er det viktigere å ha sterke, flinke, kunnskapsrike barn og voksne? Jeg ser at de aller fleste mennesker vil gjerne ha snille venner, mens for seg selv hevder de andre dyder som viktigere enn snillhet. Kommer man noen vei med å være snill? Lønner det seg å være snill? – i arbeidsliv, på skolen, i barnehagen osv? Hvordan skal vi fremelske snillhet som en dyd, og er det noe vi faktisk ønsker oss? For at dette skal kunne ses på som en sannhet bør det å lykkes i livet defineres. Mange mennesker har kommet langt med hensynsløshet, grådighet, trang til makt og tilbøyelighet til å undertrykke andre mennesker. Tidligere var det et kjent uttrykk som het at *”ærlighet varer lengst”*. Det var en udiskutabel sannhet for mine besteforeldre. Men dette er jeg svært skeptisk til. Om så var tilfelle ville ikke så mange mennesker snyltet på skatten, hatt ”svart” vaskehjelp osv. Einhorn hevder derimot at det lønner seg, sum a summarum å være snill. Da må man igjen se på hva han mener med lønner seg. Er det fordi jeg da kan leve et liv med ren samvittighet, eller er det fordi jeg som Aristoteles snakker om, finner det gode liv.

Det er vanskelig å si til et barn som til stadighet blir mobbet eller holdt utenfor av klassekamerater eller andre barn, at det lønner seg å være snill, og at ærlighet varer lengst. Hvordan skal de tro på det, og hvorfor skal de tro på det, når man gang på gang ser at det er de kule – de tøffe – de slemme – de som lyver og stjeler som er de populære, og ikke de som ikke gjør en flue fortredd. De blir sett på som kjedelige, lite spennende og mulige mobbeofre.

”At offeret ofte er svakere eller ikke kan forsvare seg, er ikke nødvendigvis et a priori bevisst valg fra mobberens side, men det bidrar klart til at de negative handlingene er vellykket i mobbernes øyne og dermed fortsetter. Barn trenger altså ikke ”å være ondskapsfulle” for at vi kan si at de ”mobber” andre, til det forstår de kanskje ikke

*nok. De trenger bare å ha lært at det lønner seg å handle slik som de gjør overfor bestemte andre barn.*⁷⁸

En interessant observasjon er at forfatteren her (Pettersen) velger å sette de negativt ladede ordene i kursiv. Her snakker vi om mobbing, hvorfor skal da mobberen skrives slik "mobberen", som om vedkommende ikke er mobber på ekte, og hva med "å være ondskapsfull". Anførselstegnene her bør fjernes mener jeg, for først da tar vi problematikken på alvor. Disse barna som mobber andre må lære å være snille og ikke "snille", slik at de slutter å være ondskapsfulle og ikke "ondskapsfulle".

I en undersøkelse i Oslo angående mobbing i barnehager, fikk forskerne denne responsen fra en av barnehagene: "I barnehagen har vi små barn, i alder 0 – 7 år, i utvikling og i en kontinuerlig sosialiseringssprosess. Vi mener det er uklokt å stemple barn som mobbere. Det er viktigere å gi barna retningslinjer og erfaringer som kan gi dem bedre sosial kompetanse." Her ser vi igjen et vern av plageåndene, som i fare for å bli stigmatisert ikke skal kalles mobbere. Hva med vern av den som blir utsatt for plaging av "ikke-mobberne". Hva slags signaler gir dette?

Å være tydelig overfor barn at de skal være snille mot hverandre, er viktig. Kanskje like viktig, tror jeg, er at de som ikke er snille opplever en straff fordi de er slemme. Vi som voksne må tørre å være tydelige også den veien. Å bruke ordene snill og slem er å bruke ord små barn kan relatere til. Det skal være positivt å være snill og udelte negativt å være slem. Her snakker jeg tydelig i mot selveste Magne Raundalen, som er kjent som en av vår tids fremste eksperter på barneoppdragelse, eller "fravær" sv slikt. Han sier "rispet barn, skyr piggråden". Kan det komme noe godt ut av en slik dressurholdning til menneskebarn? Nepp!"⁷⁹ Han argumenterer i dette innlegget at han er i mot begrepet grensesetting, og ordet barneoppdragelse og sier videre:

"Jeg er overbevist om at barns personlige utvikling får innhold og retning i møtet med mennesker. Det er når de er sammen med oss, og når de tørner sammen med oss, at de utvikles. (...) et barns utvikling er et komplisert samspill mellom biologiske mønstre og muligheter. Den sosialiserende, utviklende interaksjon med medmennesker, en vekst som blant annet henter sin kraft i konflikter, konfrontasjoner og herlige opplevelser i hjemmet og nettverket for øvrig. Barn fødes med biologiske

⁷⁸ Pettersen Reidar J. (red) Mobbing i barnehagen, Sebu forlag 1997:29

⁷⁹ Pettersen Reidar J. (red) Mobbing i barnehagen, Sebu forlag 1997:56

*muligheter og begrensinger. Disse påvirkes og formes innen visse rammer, helt til et individ finner sin plass i samfunn og kultur.*⁸⁰

Jeg ser Raundalens gode argumenter her, men er det slik at barn som har tydelige rammer rundt seg ikke vil kunne tenke selv? Å ha tydelige retningslinjer for oppførsel kan da ikke være farlig? At barn skal lære seg å være snille mot hverandre, kan det føre til noe annet enn godt? Et ordtak sier at våre besteforeldre ønsket seg *lydige barn*, våre foreldre *flinke barn* og min generasjon (jeg, født i 64) vil ha *lykkelige barn*. Kanskje dette stemmer, men hva med snille barn. Som Einhorn sier, han vil ha et paradigmeskifte i vårt forhold til ordet snill, og jeg mener da at vi må begynne med oss selv, og så våre barn. Det vi ikke må er å gi opp denne kampen mot mobbing. Det har vi ikke lov til. Og heldigvis viser det seg at ulike kampanjer har en effekt. Det viser en undersøkelse som ble gjort i Bergen (Bergenundersøkelsen) .

*"En klar og gledelig konklusjon (..) er at tiltak mot mobbing nytter. Men de må skje systematisk, og de må følges opp. Nyttens og effekten av forebyggende tiltaksprogram, vil være meget stor, faktisk både for mobbere og mobbeofre."*⁸¹

4.2 Verdikommisjonen

Jeg nevnte innledningsvis om vi har mistet noe under "Elsk deg selv-periode" på 80- og 90tallet. Når det norske samfunnet og store deler av den vestlige verden oppfordrer oss og legger til rette for en enorm selvutvikling og prestisjefag, der en individuell tankegang virkelig får fotfeste, må noe annet slippe taket. Det er ikke plass til alt i våre liv, og det som tapte terreng var som jeg sa, den kollektive tankegangen som landet ble bygget opp på etter 2. Verdenskrig. Dette er ikke et politisk dokument, og jeg skal ikke stå frem som en ihuga arbeiderpartikvinne – hvilket jeg ikke er, men ser allikevel at den verdibygingen som reiste landet vårt hadde mye for seg. Kanskje er det ikke politisk styrt, kanskje er det en del av tiden vi lever i som et ledd i en utvikling som gjør at vi er der vi er i dag. Fremskrittet er enormt, den teknologiske utviklingen har skutt i været, og vi henger med som best vi kan. Noen kaller denne perioden for postmoderne. Postmodernismen kjennetegnes ved at alt er relativt, og det avsnittet jeg tar med her sier mye om den tiden vi lever i. Om det er riktig, kan diskuteres, og det gjøres også det. Men det er interessant lesing om den perioden vi selv lever i og oppfostrer våre barn og elever.

⁸⁰ Pettersen Reidar J. (red) Mobbing i barnehagen, Sebu forlag 1997:60

⁸¹ Christoffersen, Selvik Engasjemenet og livsytring Tano-Aschehoug 1999:176

“Innen postmodernismen tviles det på om moralsk universalisme er et gyldig prinsipp (Hager 1992 s. 174). Det ultimate sted for mening er kroppen (Gebhardt, Hitzler og Pfadenhauer 2000 s. 328). Menneskene vil oppleve og ha sunnhet, vitalitet, erotikk, moro, skjønnhet, ungdommelighet og “kroppskapital” (s. 332). “Aldri før ble kroppen, utenom yrkesarbeidet, så perfektionert, modellert og manipulert til å yte.” (s. 335) Det har blitt hevdet at vi i postmoderniteten vil oppleve nytelse av egen subjektivitet og ha en nytelsesstyrt selvrealisering (Gebhardt, Hitzler og Pfadenhauer 2000 s. 330 og 339), vi vil foreta en “selvinitiert estetisering” av egen eksistens og en slags personlig “impression management” overfor andre (s. 336). Det postmoderne menneskes identitet er grunnleggende fokusert på fritid, utseende, bilder og konsum (Kuhlmann 1994 s. 229). Menneskene driver ustanselig med “interkontinentale og multikulturelle utvekslinger”, og det er kroppen som er det sikreste holdepunktet i informasjonsflommen (Kuhlmann 1994 s. 251). 1990-tallets versjon av postmodernisme kan ha blitt influert av Internett og Verdensveven som medier. Digitale data er flyktige og de digitale mediernes innhold er ustabil, men dette foranderlige oppfattes som positivt. Subjektet oppfattes som desentrert og “dødt”, dvs. at jeget som autonom, borgerlig monade er oppløst (Huyssen og Scherpe 1986 s. 59). Fornuftten har mistet legitimitet som den styrende dimensjonen i mennesket og kulturen (Lipovetsky og Charles 2004 s. 15).”⁸²

Om denne teksten forteller sannheten om vår tid kan det være nedslående lesing. Hvordan skal vi motarbeide disse kreftene, og vil vi det? Har vi en sjanse til å reversere utviklingen, og på hvilken måte kan det være hensiktsmessig. I så fall må det være at vi i stedet for å bremse en utvikling, tilfører noe nytt. Om vi vektlegger holdninger som gode og snille, om vi fremelsker empatien og rettferdigheten fra barnehagetid og ut hele skoleløpet, vil det på sikt få følger – gode følger. Men da må vi våge å stå for verdier og gi elevene et moralsk innhold. Vi må la de skjønne hvor viktig det er for et godt fellesskap og et godt samfunn at vi vektlegger dyder eller holdninger med innlagte gode verdier.

Den 30.1.1998 nedsatte Bondvik-regjeringen i statsråd en kommisjon som fikk navnet verdikommisjonen. I mandatet heter det blant annet:

- *Hovedmålet med Verdikommisjonen er å bidra til en bred verdimeisig og samfunnsetisk mobilisering for å styrke positive fellesskapsverdier og ansvar for miljøet og fellesskapet. Det er viktig å motvirke likegyldighet og å fremme personlig ansvar, deltakelse og demokrati.*
- *Verdikommisjonen skal bidra til å skape større bevissthet om verdispørsmål og etiske problemstillinger. Verdikommisjonen skal bidra til kunnskap om den*

⁸² <http://home.hio.no/~helgerid/litteraturogmedieleksikon/postmodernismen.pdf>

verdimessige utvikling i vår samtidskultur, herunder de institusjonskulturer vi er en del av og våre individuelle verdioppfatninger

- *Verdikommisjonen skal analysere den verdipåvirkning som faktisk skjer gjennom ulike påvirkningskanaler i samfunnet. Denne - dels ubevisste – påvirkningen skal vurderes i forhold til den bevisste oppdragelse som skjer bl.a. i hjem og skole, og som fra norske myndigheters side er uttrykt som mål for skoleverket.*
- *Verdikommisjonen skal identifisere aktuelle verdimessige og samfunnsetiske utfordringer en står overfor og drøfte mulige svar på dem. I dette arbeidet skal den utfordre og stimulere offentlige myndigheter og relevante deler av det sivile samfunn til debatt og deltakelse*
- *Verdikommisjonen bes bidra til diskusjonen om hva som er politiske myndigheters oppgave og hva som den enkelte, familie, det sivile samfunns institusjoner og næringslivet har ansvar for.*
- *Verdikommisjonen skal utfordre til etisk refleksjon og handling, ikke bare gjennom utredninger, men gjennom et bredt spekter av aktiviteter som eksemplifiserer, aktualiserer og konkretiserer verdispørsmål.⁸³*

Som man ser er det et omfattende mandat. Strengt tatt kan man vel si at det tar for seg alle samfunnets sider, fra den individuelle borger til samfunnet som helhet. Altså fra et mikro- til et makroplan. Kommisjonen har definert verdier på denne måten:

”Verdier er overordnende ønsker og oppfatninger som vi legger til grunn for våre valg og beslutninger. Ofte kan det være skjult eller uklart fro den enkelte hvilke verdier som ligger til grunn for ens hverdagslige ønske eller hvilke verdier ens beslutninger gir uttrykk for . (..) Verdier er identitetsbærende. Det er blant annet gjennom våre verdier at vi kjenner oss selv, og det er ved hjelp av våre verdier vi forteller andre hvem vi er og ønsker å være. Vi kan ikke svare på spørsmålet om hvem vi er, verken som enkeltmenneske eller fellesskap, uten å ha oppfatninger om hva som er viktig for oss å falle tilbake på. Verdier er uløselig knyttet til selvoppfatning selvforståelse og identitet. Det er gjennom våre verdier vi ser og kjenner den verden som omgir oss. Ved hjelp av verdier forsøker vi å forstå og bedømme andre mennesker og våre omgivelser. I stor grad er våre verdier tilegnet gjennom oppvekst og opplæring. Vi oppdras til å klare å forstå forskjeller mellom rett og galt i mål og midler, og til å klare i praksis å leve i pakt med vår forståelse av hva som er viktig og hva som er rett – eller i alle fall til å strebe etter å gjøre det.⁸⁴

Verdikommisjonen skulle ha som målsetting å heve de ønskelige verdier og samfunnsetikk bygget på den norske grunnloven. Hva er det som gjør at et land som Norge med ytringsfrihet, demokrati og en grunnlov tuftet på kristne verdier trenger en slik kommisjon? I et land der rikdom råder, skolegang og helse er gratis, og der

⁸³ Verdier – fellesskap og mangfold, Verdikommissionens midtveisrapport1999:12 og 13

⁸⁴ Verdier – fellesskap og mangfold, Verdikommissionens midtveisrapport1999:12 og 13

vilkårene er lagt så like som mulig for alle – med velferdsstatens tankegang som utgangspunkt ?

Dette er en kommisjon som fikk i oppdrag å utarbeide gode verdier som ønskelige, og å se på etikken innenfor de forskjellige område i samfunnet. Det er interessant at vi i et land som Norge, som fremmer demokratiet, pluralismen og sekulariseringen på en måte som få andre land har gjort, trenger å klargjøre verdiene våre i kraft av en kommisjon. Da kommisjonen ble lansert, møtte den ikke et samlet jublende pressekorps, men heller en litt overbærende og kanskje nedlatende holdning. Folk flest visste ikke riktig hvordan man skulle tenke i forhold til kommisjonen, og selv da sluttrapporten forelå, skapte den ikke store bølger verken hos media og det norske folket. Når en regjering velger å bruke såpass mye ressurser på en verdikommisjon er det nedslående at den møtes med et skuldertrekk. Utdanningsdirektoratet, de enkelte utdanningsinstitusjonene, barnehager, kirker der det drives dåpsopplæring og barnearbeid burde juble over et slik arbeid, ta rapporten inn i sitt daglige virke og la den få den gjennomslagskraften den fortjener. Her ble man jo gitt et mandat fra øverste hold for moralsk og etisk arbeid. *"Professor i moralfilosofi, Harald Ofstad, sa gjentatte ganger at følgende er moralens viktigste oppgave: Ta det alvorlige alvorlig!"*⁸⁵ Vi må innse alvoret i at samfunnet vårt beveger seg bort fra verdier der omsorg, kjærlighet, samhold og empati får råde.

En konsekvens av at landet vårt har blitt såpass sekularisert som det (til tross for at vi fremdeles har en statskirke der svært mange av landets innbyggere er medlem (ca 82% i 2007)), har kanskje privatiseringen innenfor sed, etikk og moral vist seg tydelig. En del av oppsedinga som kirken stod for tidligere, er nå flyttet over til skolen, og i den norske enhetsskolen er det ikke mye ønske om moralisering. Skolen som en offentlig arena er snarere tvert i mot redd for å virke moraliserende fordi nettopp etikk og moral er skiftende og ikke enhetlig for landets innbyggere. Men finnes det ikke noen begreper innenfor moral og etikkundervisningen man kan enes om? Jo selvfølgelig gjør det det. Alt som har med menneskerettighetenes etikk å gjøre er

⁸⁵ Christoffersen, Selvik Engasjemenet og livsytring Tano-Aschehoug 1999:188

allmenn akseptert som leveregler og som en god erstatter for de ti bud, som tidligere "styrte" vår moral. Er det grobunn for at slike kommisjoner og manifeste som jeg har tatt med her kan slå rot i samfunnet vårt igjen. Det må i allefall være verdt å gi det et forsøk. Skolen må våge å være innholdsrik og meningsfull, vi foreldre må engasjere oss og bruke tid med barna våre, og jeg mener at vi må tviholde på noen prinsipper som nestekjærlighetsbudet i hverdagen vår. Vi må våge å fylle på med allment aksepterte verdier, vi må våge å kreve respekt og toleranse, og aller best gjør vi det ved selv å leve som vi lærer. Som forelder og som lærer er jeg en rollemodell. Det er et stort ansvar som jeg ikke kan komme utenom.

*"Vi skal bidra til å oppdra elevene. Det innebærer at skolen må arbeide med normer, verdier og holdningsdannelse på det personlige planet. Blant annet skal skolen lære elevene hvordan de skal oppføre seg og forholde seg til hverandre som medmennesker og samfunnsmennesker. Skolen skal formidle respekt for annerledestenkende og toleranse overfor andre kulturer og tradisjoner enn våre egne."*⁸⁶

5 Oppsummering av kapitlene

I de foregående kapitlene har jeg forsøkt å belyse selve ordet, begrepet og det innholdsmessige i ordet snill og i snillhet. Utgangspunktet for dette er å se om det kan brukes i etikken som et faguttrykk. Jeg har så sett på snill i lys av etiske teorier, der jeg la vekt på dydsetikk, pliktetikk, holdningsetikk og nærhetsetikk, og forsøkte via et case å se om snill var et mulig ord å bruke. I kapittel 4 hvor jeg har tatt for meg begrepet i forhold til undervisning, og da fokus på moralsk undervisning, har jeg sett at der kan begrepet om mulig brukes, og i så fall bare der. Det viktigste funnet er allikevel at snill kan brukes som en holdning i møte med etiske dilemmaer. At snill er en holdning man kan innta i forhold til mennesker rundt oss. Når vi snakker om mennesket er godt eller ondt, sier det noe om menneskesynet vårt. Tror vi på arvesyndsbegrepet, er mennesket født og ondt, og må frelses fra synden allerede fra fødselsøyeblikket, eller er barnet/mennesket en tabula rasa som kan fylles med hva det måtte være, og da er det opp til "påfylleren" hva som skal vektlegges, er vi født med de spontane livsytringene som vil være rettesnorer for oss, eller er det naturloven som gjør seg gjeldene i etiske spørsmål, og viser oss veien vi skal gå?

⁸⁶ Imsen Elevens verden Universitetsforlaget 2005:19

Alle disse tingene har jeg sett på i lys av modellene. Jeg har også tatt for meg verdispørsmål med fokus på verdikommisjonens arbeid, og skrevet en del om mobbing, som er et hovedproblemområde når det motsatte av det å være snill blir satt ut i praksis.

Det som slår meg når jeg leser faglitteraturen til emnet, er at det er et tungt og vanskelig akademisk språk som brukes i flere av bøkene. Kanskje bør forfattere av etikkbøker i fremtiden tenke på det. Kan det jeg skriver, skrives på en lettere og mer forståelig måte. Etikk er jo noe som angår oss alle, og ikke bare en liten kjerne av befolkningen.

6 Et utblikk og noen avsluttende tanker

Det kan synes som et naivt og barnslig utgangspunkt å debattere ordet snill, men det er nettopp den holdningen til ordet jeg ville til livs med denne oppgaven. I Norge lever vi stort sett fredelig side om side, vi har ikke gatekamper og opptøyer eller store demonstrasjoner der menneskeliv går tapt. Det er få mennesker som må legge seg sultne om kvelden (dessverre finnes det dog noen) og det politiske styresettet vårt er et velfungerende demokrati der folket oppfordres til å delta på valg. Vi har ytringsfrihet, trykkefrihet og religionsfrihet i landet. Vi har en regjering som jobber for integrering av innvandrere og en enhetsskole som skal favne alle. RLE og Religion og etikk er obligatoriske fag fra 1kl til VG3, og i utgangspunktet har vi alt som trengs for det gode liv skal kunne leves. Allikevel trenger vi en verdikommisjon, allikevel opplever barn å bli mobbet, allikevel etterlyser statsministere Gro Harlem Brundtland, nabokjerringa, fordi vi ser at visse verdier er i ferd med å gå tapt. Vi lever i et forbrukersamfunn der penger og shopping er våre terapeuter og der suksessfaktoren måles etter hvor du ligger på skattelistene.

Den 22. Juli 2011 skrev Anders Behring Breivik seg inn i historiebøkene. I regjeringskvartalet i Oslo mistet åtte personer livet, og i den neste timene tok han

livet av 69 mennesker på Utøya, der de aller fleste av disse var barn og unge. Breivik ga ondskapen, råskapen og hatet et ansikt. Et ansikt som kunne tilhørt en hvilken som helst nordmann. Dagen etter og de påfølgende dagene var det det norske folk som skrev historie. Utenlandske pressefolk rapporterte hjem i forundring og ydmykhet det de fikk oppleve i Norge. For hvordan var det statsministeren, de pårørende og involverte, kongefamilien og resten av folket møtte denne ondskapen? Jo, med kjærlighet, blomsterhav, samhold, omsorg og roseseremoni. «*Om én mann kan vise så mye hat, tenk hvor mye kjærlighet vi alle kan vise sammen*» var slagordet som gikk igjen. Ingen snakket om hevn, men om kjærlighet. Midt i den voldsomme sorgen vokste noe vakkert og vart frem. Mer demokrati, mer samhold, mer kjærlighet, men aldri mer naivitet, sa Jens Stoltenberg. Så har vi det i oss, det jeg savner i det daglige. Når katastrofen rammer oss, kommer det frem, det snille og gode mennesket. Kanskje er det fordi det egentlig er naturlig for oss å være snille. Kanskje er snillhet en livsytring vi undertrykker når vi ikke er det. La oss håpe det, og fortsette i den stien og i de sporene som ble tråkket opp i sommer. La oss ta det med oss inn i familien, blant kollegaer, til elevene og til den hvilken som helst annen vi møter på gata. Da er vi på riktig vei – mot et snillere samfunn.

Litteraturliste og nettdresser

Geir Afdal, Elisabeth Haakedal, Heid Leganger – Krogstad, Tro livstolkning og tradisjon, Universitetsforlaget 2001

Ivar Asheim Hva betyr holdninger? Studier i dydsetikk , Tano Aschehoug 1997

Ivar Asheim Mer enn normer Universitetsforlaget 1994

Svein Aage Christoffersen, Etikk, eksistens og modernitet, Innføring i Løgstrups tenkning, Tano Aschehoug, 1999

Svein Aage Christoffersen, Torstein Selvik Engasjement og livsytring, Innføring i etikk for pedagoger 2. utgave Tano Aschehoug1999

Gro Dahle og Svein Nyhus, Snill, Cappelen 2002

Stefan Einhorn, Kunsten å være snill Lille Måne 2006

Peik Gjørund, Roar Huseby Psykologi 2, Mennesket i gruppe og samfunn, Cappelen Damm 2011

Karsten M. Hansen Livssyn og etikk, Teologi- og idéhistoriske analyser av bibeltekster Ad Notam Gyldendal 1999

Falk Hjalmar, Alf Torp , Bjørn Ringstrøms Antikvariat Oslo, Etymologisk ordbog over det norske og det danske sprog

Gunn Imsen Elevens verden, Innføring i pedagogisk psykologi, 4. Utgave, Universitetsforlaget 2005

Paul Leer-Salvesen, Kari Repstad, Jobbe med etikk, Samlaget forlag 2003

K.E. Løgstrup Den etiske fordring, 4. Utgave, Løgstrup biblioteket Klim, 2010

K.E. Løgstrup K.E. Den etiske fordring Cappelen 1999(norsk oversettelse)
Hjördis Nerheim, Den etiske grunnerfaring, fra regelforståelse til fortrolighetskunnskap, Universitetsforlaget 1994

Norsk synonymordbok, Kunnskapsforlaget blå ordbøker 1986

Ords røtter og opprinnelige betydning 1996

Reidar J. Pettersen. (red) Mobbing i barnehagen, Sebu forlag 1997

Gunnar Skirbrekk og Nils Gilje i samarbeid med Anne Granberg, Cathrine Holst og Rasmus Slaattelid, Filosofihistorie, Universitetsforlaget 2007

ST 525 . Filosofi og hermeneutikk 2 – kandidatnummer 616 (egen eksamen)

Lars Fr. H. Svendsen, Simo Säätelä Det sanne, det gode, det skjønne, en innføring i filosofi
2. Utgave Universitetsforlaget 2007

Henrik Syse Måtehold i grådighetens tid, Cappelen Damm 2009

Alf Torp, Aschehoug Nynorsk etymologisk ordbok 1963

Verdier – fellesskap og mangfold, Verdikommisjonens midtveisrapport 1999

<http://web.mf.no/emnekatalog/index.php?mode=emne&idnr=AVH505&english=>

<http://dt.no/arkiv/ut-a-vere-snill-1.3253490>

<http://www.nobordbok.uio.no/perl/ordbok.cgi?OPP=snill&bokmaal=+&ordbok=bokmaal>

<http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article1224099.ece>

<http://www.bibel.no/sitecore/content/Home/Hovedmeny/Nettbibelen.aspx?book=EPH&chapter=4&verse=32>

<http://www.bibel.no/sitecore/content/Home/Hovedmeny/Nettbibelen.aspx?book=1TH&chapter=5&verse=15>

http://no.wikipedia.org/wiki/Gro_Harlem_Brundtland

http://www.nettby.net/nyheter/nabokjerringa_gir_bygda_bedre_samhoerighet_og_trygghet_enn_byen

<http://www.mensa.no/cms/iq-og-intelligens.html> 4/10-11

<http://www.mensa.no/cms/iq-og-intelligens.html> 4/10-11

http://snl.no/.sml_artikkel/intelligenskvotient 6/10-11

http://snl.no/.sml_artikkel/intelligenstest 6/10-11

<http://no.wikipedia.org/wiki/Filosofi> 4/10-11

<http://www.okonominettverket.no/noop/page.php?p=Artikkel/258.html&print=1>

<http://www2.dmmh.no/~ses/index.php?aut=&vis=47&nid=1&engelsk=0>

<http://www2.dmmh.no/~ses/index.php?aut=&vis=47&nid=1&engelsk=0>

<http://www2.dmmh.no/~ses/index.php?aut=&vis=47&nid=1&engelsk=0>

<http://www2.dmmh.no/~ses/index.php?aut=&vis=47&nid=1&engelsk=0>

<http://www.p4.no/story.aspx?id=272134>

www.religion.no/wp-content/uploads/tidsskrift/etiskmodell.html

www.religion.no/wp-content/uploads/tidsskrift/etiskmodell.html

<http://www.bibel.no/sitecore/content/Home/Hovedmeny/Nettbibelen/Bibeltekstene.aspx?book=JHN&chapter=8>

<http://www.bibel.no/Hovedmeny/Nettbibelen.aspx?book=ROM&chapter=7&verse=19>

[Lenke til manifest mot mobbing 2011-2014](#)

<http://home.hio.no/~helgerid/litteraturogmedieleksikon/postmodernismen.pdf>